

TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE GAZETE-EDEBİYAT İLİŞKİSİ

Selçuk ÇIKLA*

Özet: Tanzimat yıllarında edebiyatla ilgili konulardaki makale, haber, eleştiriler ile edebî eserlerin gazetelerde yayınlanması süreci *Ceride-i Havadis*'le başlamış, *Tercüman-ı Ahval* ve *Tasvir-i Efkâr*'la birlikte hız kazanmıştır. Bu süreç 1950-1960'lı yıllara kadar dalgalı bir seyir izlese de edebiyat kendine her zaman gazetelerde yer bulmuştur. Ne var ki özellikle 1960'lı yıllardan itibaren edebiyatın giderek gazetelerden çekilmeye, uzaklaşmaya başladığı da gözlerden kaçmamaktadır. Bu makalede özellikle 1860'tan günümüze kadar olan süreçte edebiyat ile gazeteler arasındaki ilişki ve edebiyatın giderek gazetelerden çekilme/uzaklaşma macerası ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat, edebiyat, gazete, tefrika usulü.

THE RELATIONSHIP BETWEEN NEWSPAPERS AND LITERATURE FROM THE OTTOMAN REFORMATION TO PRESENT

Abstract: During the years of the Ottoman reformation, the early examples of literary news, news articles, and critiques appeared, first in *Ceride-i Havadis*, and then gradually in *Tercüman-ı Ahval* and *Tasvir-i Efkâr*. Although this process continued up to 1950s and 1960s with some fluctuations, literature was never completely excluded from newspapers. However, especially since 1960, it is quite remarkable that literature began to appear even less frequently in newspapers. This article deals mainly with the relations between newspapers and literature, with a particular focus on the complete or partial exclusion of literature from newspapers from 1860 up to the present day.

Keywords: Ottoman reformation, literature, newspaper, feuilleton method.

Giriş

Geçmişte olduğu gibi bugün de edebiyat ürünleri çok büyük oranda üç farklı yayın organı tarafından okurlara ulaşmaktadır. Bunlar kitaplar, dergiler ve gazetelerdir. Bu yayın organlarının toplum içindeki edebî hareketlilikte farklı fonksiyonları vardır. Bu fonksiyonları sırasıyla şöyle ifade etmek mümkündür:

1. Şiir, hikâye, roman, piyes, anı, gezi, deneme, eleştiri türlerindeki ürünlerin sadece kitaplar aracılığıyla okurlara ulaştırıldığı bir toplumda edebî hareketlilik çok zayıf, ağır aksak olacaktır. Çünkü bir yazar veya şair bazen yılda bir, bazen de ancak iki üç yılda bir yeni bir kitapla okurların karşısına çıkmaktadır.

---

* Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi.

TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE GAZETE-EDEBİYAT İLİŞKİSİ

2. Sanatın çeşitli meseleleri hakkındaki düşüncelerini, hatta günlük olaylar karşısındaki tavır ve tepkilerini, en önemlisi de edebî ürünlerini kitapları dışında dergi ve gazetelerde de yayınlayan bir sanatkârın toplum içinde edebiyatın hareketliliği noktasında daha fazla rol oynadığı muhakkaktır. Söz gelişi şair ve yazarların şiir, hikâye, deneme, eleştiri türlerindeki çalışmalarını yayınlamak, edebî tartışma ve mülakatlara yer vermek, yeni anlayış ve akımların yayın organı olmak, bazı sanat konularını gündemde tutmak ve edebiyatı geniş kitlelere ulaştırmak noktasında en önemli görevlerden biri elbette dergilerindir. Ülkü Tamer'in dediği gibi "Edebiyat dergileri, canlılığın sürdürülmesini sağlar, bir bakıma, edebiyatın atar damarındır onlar. Tartışmalar onlarla sürdürülür, akımlar onlarla belirir, onlarla gelişir, güncel konular onlarla gündeme gelir. Edebiyatın geniş kitlelere ulaştırılması için de dergiler birer basamaktır. Kitap okuru, edebiyat okuru, dergilerle yetişir." (Kalkan 1982: 33) Bu anlamda dergilerin kitaplardan daha üstün bir yeri vardır.

3. Gazeteler ise kitap ve dergilere göre günceli daha fazla temsil eden yayın organlarıdır. Türkiye'de ilk zamanlar haftalık, haftada iki üç veya dört beş gün, daha ileriki zamanlarda da her gün yayımlanmaya başlanmış olan gazetelerde şiirlere, hikâye, roman ve piyes tefrikalarına, makale ve eleştirilere yer verilmesi gazete takip eden okuyucuların edebiyatla daha fazla ilgilenmelerine vesile olmuştur. Bu anlamda edebî ürünlere yer veren gazetelerin, kitap ve dergilerle karşılaştırıldığında hem daha geniş bir kitleye hitap ettiği hem de daha fazla okurun edebiyatla haşır neşir olmasını sağladığı kesindir. Bunda gazetenin fiyatının ucuz olmasının, günlük haber alma ihtiyacını karşılamak isteyen okurların bu ihtiyaçlarının yanı sıra edebî metinlerle de karşılaşmalarının önemli bir rolü vardır. Aslında gazetelerin başlıca gayelerinden biri okuyucuya sadece günlük memleket ve dünya olaylarından haber vermek değil, aynı zamanda onu ilmi ve edebî meseleler ile metinlerden de haberdar etmektir (Erman 1948: 28).

Dergilerin çoğunlukla ayda bir yayın yapıyor olması, günlük yayınlanan gazetelere göre okurların edebiyatla ilişkisinde dergilerin gazetelerden daha soğuk ve uzak bir işleve sahip olduğunu düşündürmektedir. Tabii sayfalarında edebî eserlere, şair ve yazarların köşe yazılarına sık sık yer veren gazetelerle bu işleve sahip olmayan gazeteleri birbirinden ayırmak gerekir. Çünkü Tanzimat'tan bugüne gazetenin bu işlevi daima değişmiştir. İşte bu çalışmada Tanzimat'tan bugüne edebiyatın gazetelerimizdeki yerinin değişim macerası ele alınmıştır.

Tanzimat'ta Gazete ve Edebiyat

Selim Nüzhet'in verdiği bilgiye göre "*Gazet* ismi Venedik'ten alınmıştır. 1600'lü yıllarda Venedik'te bir gazete çıkarılıyor ve orada çıkan bir paranın adı olan 'bir gazete'ye satılıyordu." (Selim Nüzhet 1931: 8) Modernleşme sürecinde örnek

alınan Fransa'da ilk gazete¹ 1631'de, bizde ise Türkçe yayın yapan ilk gazete bu tarihten tam iki yüz yıl sonra, 1831'de çıkarılmıştır. Ancak azınlıkların Osmanlı topraklarında 1831 öncesinde kendi dillerinde gazete çıkardıkları da bilinmektedir (Selim Nüzhet 1931: 10- 28; Koloğlu 1995: 127- 137).

1831'den 1862'ye Gazete ve Edebiyat

Bizde ilk Türkçe gazete, adı II. Mahmud tarafından konmuş (Orhonlu 1968: 35) olan *Takvim-i Vekayi*, 1 Kasım 1831'de çıkmaya başlayan ve haftalık olarak yayınlanması planlanan; ancak söz gelişi ilk sekiz sene içinde yılda en fazla 31 sayı çıkmış resmî bir yayın organıdır -Bugünkü *Resmî Gazete*, *Takvim-i Vekayi*'nin devamıdır- (Bayrak 1994: 132; Yazıcı 1990: 213- 231). Bu gazetede -devletin güdümünde daima resmî konularda yayın yapıldığı için- edebiyata hiç yer verilmemiştir. Edebiyatın Türk basınında, bir gazetede az da olsa yer edinmeye başlaması Tanzimat'ın ilanını takip eden yıllarının başında gerçekleşmiştir. 1 Ağustos 1840'ta İngiliz asıllı William Churchill'in imtiyaz sahibi bulunduğu, başlangıçta on günde bir, 139. sayıdan itibaren haftalık olarak çıkan (Çakır 1998: 15) ve yarı resmî olan *Ceride-i Havadis* gazetesi ilim ve ahlak konularından başka edebiyat üzerine makaleler, 1842'de ülkede başlayan tiyatro hayatının verdiği imkânlarla da bazı piyes özetleri yayınlamış, tiyatro hakkında malumat veren bir makalenin yanı sıra diğer bazı edebî sayılabilecek yayınlar yapmak suretiyle edebiyatın gazetelerde yer edinme sürecinin ilk küçük adımlarını atmıştır. Bu gazete Türk okuyucusunun sadece edebî konularla karşılaşmasını değil aynı zamanda vatan sevgisi hakkındaki makaleyle vatan konusuna, dünyadan haberlerle dünya hareketlerine alaka ve merakının uyanmasının da ilk işaretlerini taşımıştır. Diğer taraftan *Ceride-i Havadis* zaman içinde yazar ve şairlerin toplantı yeri olmaya başlamış ve Jön Türk hareketinin de doğuşuna zemin hazırlamıştır (Tanpınar 1997: 146- 148). İlk zamanlar haftalık olarak çıkan, bir ara da cumartesi pazar günleri dışında her gün yayınlanan *Ceride-i Havadis*'te az da olsa imzalı hikâyelere ve tenkitlere rastlanmaktadır (Tansel 1960: IV). Ayrıca "İlk defa muhabir göndermesi, ilk ilave neşri, Galata'da Naum Tiyatrosu'nda oynanan piyeslerin Türkçe tercümelerinin verilmesi, hastalıklar hakkında açıklayıcı ve koruyucu bilgiler, ansiklopedik malumat, kitap şekline gelebilecek tefrika, okuyucu mektupları yayımlaması *Ceride-i Havadis*'in Osmanlı gazeteciliğine getirdiği yeniliklerdir." (Çakır 1998: 21)

Takvim-i Vekayi'den 29, *Ceride-i Havadis*'ten ise 20 yıl sonra, 22 Ekim 1860 günü çıkmaya başlayan *Tercüman-ı Ahval*'in "bizde gündelik gazeteciliğin doğmasına sebep olması bakımından ehemmiyeti vardır." (Özön 1938: 1). Diğer taraftan daha bu ilk özel gazetenin ilk sayılarından itibaren edebiyatın da günlük olarak halkın karşısına daha sık çıkmaya başladığı görülür. Bu yayınlardan bir kısmı *Tercüman-ı Ahval*'in neşri üzerine devrin bazı şairlerinin bu gazetenin halkın

¹ Gazetenin gelişim safhaları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Abadan 1961b: 118- 140).

TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE GAZETE-EDEBİYAT İLİŞKİSİ

aydınlatılmasına yarayacağından bahisle Agah Efendi ve Şinasi'yi tebrik etmek niyetiyle gazeteye yolladıkları manzum tebrikler, tarih kıta ve kasideleri ile Şinasi'nin bunlardan ikisine yazdığı manzum cevaplardır. Bunlara ek olarak ilk günlerden itibaren Şinasi nazire yazılması amacıyla bazı beyitlerini de *Tercüman*'da yayınlamıştır. Şinasi'nin ilk sayıdaki "Tefrika" başlıklı imzasız yazısı, ikinci sayıda yayınladığı *Mizânü'l-adl* adlı eserin neşrini haber veren makalesi, ikinci sayıda başlayıp beşinci sayıda tamamlanan *Şair Evlenmesi*'nin tefrikası da *Tercüman-ı Ahval*'de yayımlanmış edebî/edebiyatla ilgili metinlerdir (Tansel 1960: VI-VIII; İskit 1937: 23- 24). Bu piyes tefrikası Türk gazetecilik tarihindeki ilk tefrikadır.

İlhan Yerlikaya ve Murat Demireğer'in aşağıdaki yorumları *Tercüman-ı Ahval*'in edebiyat dünyamızdaki önemini vurgulamaktadır:

"Yeni Türk Edebiyatı yazarlarından olan Şinâsî ve benzeri yazarların gazetede edebî yazılar yazması sebebiyle *Tercümân-ı Ahvâl* aynı zamanda Yeni Türk Edebiyatının ilk yayın organıdır." (Yerlikaya 1995: 59)

"Tercüman-ı Ahval gazetesinin yaptığı büyük hizmetler vardır. Öncelikle Osmanlı İmparatorluğu'nda çeşitli unsurların çıkarılmakta oldukları 40 kadar gazetenin içinde, teşvikleri sayesinde, ilk defa olarak, devletin ana unsurlarından bir kişinin, bir Türk'ün gazete çıkarmasını sağlamış ve Türklere "gazetecilik" kapısını açmıştır. Şinasi'nin başmakalesi ile "madem ki vergi veriyorum, devlet işlerinde söz söylemek hakkımdır!" gerçeğini ilk defa ortaya atarak, toplumun kendisine de, idarecilerine de, bu tabii hakkı hatırlatması yapabileceği hizmetlerin en büyüğü olmuştur." (Demireğer <http://www.yenimakale.com/tarih/591-tercuman-i-ahval.html>.)

Tefrika Usulü

Edebiyatın Tanzimat yıllarında özellikle batıdan giren tefrika usulü aracılığıyla halkı ve edebiyat severleri kendisine gazeteler yoluyla bağladığı söylenebilir. Aslında edebiyatın sadece bu devrede değil, 1950-1960'lı yıllara kadar okurlarla en çok tefrikalar aracılığıyla karşı karşıya geldiğini belirtmekte yarar vardır. Hatta 1950'li yıllara kadar bu tekniğin gazete-edebiyat ilişkisinin devamında en önemli rolü oynadığını söylemek mümkündür. O sebeple burada tefrika usulü üzerinde kısaca durmak yerinde olacaktır:

Tanzimat'tan sonra edebiyatın hitap ettiği okuyucu kitlesinde büyük bir artış olmuştur. Çünkü batıdan gelen iki yeni yayın türünden biri olan gazete çok satılan ve geniş okuyucu kitlesine ulaşabilme imkânına sahip bir araçtı. Şinasi'nin *Tercüman-ı Ahval*'in "Mukaddime"sinde "Umum halkın kolaylıkla anlayabileceği mertebede işbu gazeteyi kaleme almak mültazem olduğu dahi makam münasebeti ile şimdiden ihtar olunur." (Şinasi 1960: 4) diyerek başlattığı sade ve halkın

anlayabileceği dil hareketi aracılığıyla giderek daha geniş kesimlere² hitap etmeye başlayan gazete bütün edebî türlere, tefrika usulünü de kullanarak yer vermiştir. Böylece bu zaman diliminde edebiyatın geniş halk kesimlerine hitap edişi biraz da bu tefrika usulünün marifetiyle olmuştur (Okay 1990: 110).

Bizde *Tercüman-ı Ahval*'le başlayan tefrika usulü ilk kez Fransa'da gazete okurunu artırmak için başvurulan bir yöntem olarak ihdas edilmiştir. Söz gelişi "Tefrika roman, 1830'lar Fransa'sında ortaya çıkmış ve kısa zamanda, çoğunlukla Fransızca olan metinlerden çeviri ya da uyarlamalarla diğer ülkelerde de popülerleşmiştir." (Borovaya 2008: 157) Fransa'da ilk zamanlar okurları çekmek için gazetenin "zemin kat" adı verilen bölünmüş aşağı taraflarına edebî bahisler konmuş, XIX. yüzyılın ilk yarısında da bu bölümlere merak uyandırıcı bir roman parça parça yerleştirilerek yayınlanmıştır. İlk tefrika roman Frederick Soulier'in "Şeytanın Yadigârları" adlı romanı olmuş ve bu yöntem okuyucu sayısını hemen artırmıştır (İskit 1941: 15).

Türkiye'de de *Tercüman-ı Ahval*'den sonra edebiyatın özellikle tefrika usulünün yardımıyla basına hâkim olmaya, edebî eleştiri ve makalelerin sık sık gazete sütunlarında yer edinmeye başlaması (Tarakçı 1999: 13) 28 Haziran 1862 günü yayınlanmaya başlanan *Tasvir-i Efkar*'la birliktedir. Söz gelişi Şinasi'nin *Tasvir*'de çıkan iç ve dış siyasetle ilgili makaleleri dışındaki yeni yayınların neşriyle ilgili yazıları, matbuat ve sanatla ilgili birkaç yazısı hep edebiyatla yakından alakalı birer yayındır.

Tanzimat Gazetelerinin Fonksiyonları

Takvîm-i Vekâyi devlet eliyle çıkarıldığı, içerik olarak da resmî yazı ve ilanlarla doldurulduğu için çok dar bir kesime hitap etmekteydi. *Ceride-i Havadis*'in yarı özel oluşu *Takvim*'in bu olumsuz yönünü kısmen gidermiş, bütünüyle özel ilk gazeteden itibaren ise artık "gazeteler" gerçek fonksiyonunu üstlenmeye başlamıştır.³ Bu fonksiyonun birçok alandaki yansımaları kısaca şöyle izah edilebilir:

² XX. yüzyılın başlarından itibaren de artık divan nesri ömrünü tamamlamış, divan şiiri de ömrünün son demlerini yaşamaktadır. Bu yıllarda her ne kadar bol Arapça-Farsça kelimeli ve terkipli dili tercih edenler olsa da artık yeni bir nesir ve nazım dili oluşturulması yolunda hem teorik hem de pratik adımlar hızla atılmış ve bu adımlar bir hayli de rağbet görmüştür. Çünkü özellikle, daha fazla sayıda insana ulaşmak isteyen gazete ve dergi sahipleri, halkın kendilerini anlayabilmesi için açık ve sade bir dil kullanmak zorunluluğunu bu yıllarda daha çok hissetmişlerdi. Bu konuda bk. (Levend 1966, 365- 369; Yılmaz 1992- 1993: 171- 176)

³ Namık Kemal bir yazısında gazete çıkaranların uğradıkları haksızlıkların yanı sıra gazetenin menfaatleri, fert ve toplum hayatında üstlendiği gerçek fonksiyonlar üzerine durur. Bk. (Namık Kemal 1997: 214- 220)

TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE GAZETE-EDEBİYAT İLİŞKİSİ

1. 1860'ı takip eden yıllarda *Tercüman-ı Ahval* ve *Tasvir-i Efkar*'ın dili, doğal olarak aydınların, yazar ve şairlerin dili olarak nitelenebilecek olan bu dil, bu aydınlar halka hitap etmek gayesini güttükleri için sadeleşen, insanın ifadesi olmaya doğru giden, kitleye okumayı sevdiren, halkı ortak düşünce ve kararlarda birleştiren bir dil hâline gelmeye başlar. *Tasvir-i Efkar*'ın bazı nüshalarının yirmi bin satması, gazetede «Mebhusetü Anha Münakaşası» esnasında tirajın o yıllar için son derece yüksek bir rakam olan yirmi dört binlere ulaşmış olması, bu gazetede yeni edebî türlere yer verilmesi, tiyatronun tercüme ve telif olmak üzere ilk nümunelerine o yıllarda yer ayrılması, ayrıca makale, tenkit ve deneme gibi türlerin gazetenin bünyesine girmesiyle edebiyat ve fikir meseleleri günün hadisesi olmaya başlamış, hatta şiir dahi sık sık kendisine gazetelerde yer bulmuş, böylece bütün bu gelişmeler o zamana kadar muayyen ve kısmen kapalı bir zümrenin imtiyazı halinde görülen “edebiyat”ı umumun malı haline getirmiştir (Tanpınar 1997: 250-251).

2. Özellikle XIX. yüzyılda çıkan gazetelerin sahiplerinin ve yazarlarının çoğunlukla edebiyatçı olması edebiyatın gazetede önemli bir mevki edinmesinde rol oynamıştır. “Bu devir gazetelerinin yayıncılarına baktığımızda, bunların devirlerinde bir taraflarıyla gazeteci, bir taraflarıyla siyasetçi, bir taraflarıyla idareci (bürokrat), bir başka taraflarıyla da edebiyatçı, sanatkâr ve birer kültür adamı olduklarını görürüz.” (Özarslan 1987: 51) Diğer taraftan “İlk özel gazete olan *Tercüman-ı Ahvâl*'in 1860 tarihinde çıktığı ve bu yıllarda halkın kültür ve eğitim düzeyi, okur yazarlık oranı hatırlandığında ilk gazetelerin halkı eğitmek gibi bir misyon üzerinde ittifak ettikleri fark edilir. Edebiyat da ilk dönem gazetelerinin sayfalarında işte bu ilke çerçevesinde yer bulmuştur.” (İssı 2004: 41)

3. Türkiye’de gazeteler edebiyat dergilerinden çok önce yayın hayatına başlamış olduğundan edebî çalışmalar da dergilerden önce gazetelerde yayınlanmıştır. Tanzimat’ın şair, hikâyeci ve romancılarının edebî eserleri, ayrıca fıkra, deneme, makale ve eleştiri türlerindeki yazıları ilk önce dönemin gazetelerinde boy göstermiştir. Bu anlamda gazetenin Tanzimat sonrasında üstlendiği gerçek fonksiyonun bir diğer yansımasının gazetelerin yetiştiriciliği ile ilgili olduğu görülecektir. Söz gelişi Şinasi Paris’e kaçınca *Tasvir-i Efkar*’ı iki yıl kadar Namık Kemal idare etmiştir. Daha sonraları ise Ebuzziya Tevfik ve Recaizade Mahmut Ekrem’in çalıştığı bu gazete bir nevi; Namık Kemal, Ebuzziya Tevfik ve Recaizade Mahmut Ekrem için bir mektep görevi üstlenmiştir (Hayta 2002: 10). Yâni Tanzimat’ı takip eden yılların ilk edebiyatçıları gazetelerde yetişmişler, “Gazete yalnız halkın değil, hattâ bunlardan ziyade münevverlerin yetiştirilmesine” (Ünver 1961: 197) yarayan bir araç olmuştur ilk zamanlar. Gerçekten de Türkiye’de Tanzimat yıllarında ilk sivil (gayriresmî) gazeteler olan (Ebuzziya 1997: 144- 252) *Tercümân-ı Ahvâl* (1860) ve *Tasvîr-i Efkar*’ın (1862) çıkmasıyla birlikte artık gazeteciliğe rağbet gittikçe artmış ve bu tarihten itibaren Tanzimat neslinin önemli şahsiyetleri hep gazetenin tedrisinden geçmişlerdir. Bu konuda Rauf Mutluay “*Tasvir-i Efkar*, *Hürriyet*, *İbret*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Hadika*, *Sabah*. Bütün

Tanzimat edebiyatçıları aynı zamanda gazetecidirler.” (Mutluay 1966: 6) demektedir. Tanpınar ise bu durumu şöyle değerlendirmektedir:

“Şinasi ile Münif Paşa’dan itibaren gazete bu devrede tefrikalarla kitabı da içine almış gibidir. Birkaç büyük politika adamının -ve belki de bazı müderrislerin- dışında bu devrede şöhret kazananların hemen hepsi gazetecidir. Küçük Said Paşa, Münif Paşa gibi politika adamları gazetecilikle işe başlarlar. Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal, Suavi, Ebüzziya Tevfik, Ahmed Midhat Efendi, hepsi gazetecidir. 1873’ten sonraki senelerde şiir âlemini iki kutup gibi paylaşan Recai-zâde ile Muallim Nâci gazetede yetişirler.” (Tanpınar 1997: 250)

Tanzimat edebiyatçılarının aynı zamanda gazeteci oluşlarıyla ilgili olarak şu örnekleri vermek mümkündür: Tanzimat edebiyatçılarından önce gelenlerden Namık Kemal Londra’da Ziya Paşa ile birlikte *Hürriyet*’i kurmuş (1868) ve yurda döndükten sonra *İbret* gazetesini çıkarmıştır (1871). Ahmet Mithat Efendi önce *Devir* (1872), sonraları da *Tercüman-ı Hakikat*’i yayınlamıştır (1878). Bu kervana Şemseddin Sami 1876’da *Sabah*, 1878’de *Tercümân-ı Şark* gazetelerini çıkararak katılır. O devrin en önemli yayıncılarından biri olan Ebüzziya Tevfik *Hadika* (1872) ve *Sırâc* (1873), Basîretçi Ali 1869’da *Basîret*, Ahmet Cevdet de 1894’te *İkdam* gazetelerini çıkararak katılmışlardır (Akyüz, 4. bs: 70- 71).

Tanzimat şairleri gazeteye son derece bağlı bir yayın ve fikir hayatı geçirmişlerdir. Onlar gazeteye o kadar bağlıdır ki İstanbul’da yayınına ara verdikleri gazetelerini Avrupa’ya kaçıttıklarında dahi orada çıkarmaya devam etmişlerdir. Söz gelişi Ali Suavi 1866’da İstanbul’da yönettiği *Muhbir*’i 1867’de Londra’da çıkarmaya devam etmiş, Ziya Paşa da 1868’de Londra’da Namık Kemal’le kurduğu *Hürriyet*’i daha sonra 1869-1870 yıllarında Londra ve Cenevre’de tek başına yayınlamıştır (Akyüz, 4. bs.: 70; Selim Nüzhet 1931: 79-80).

4. Tanzimat’tan sonraki edebiyatın, yeni türlerin ve bu türlerde verilen yeni eserlerin -tefrika usulünün de yardımıyla- kendini ilk önce gazetelerde göstermeye başladığı görülür. Bu dönemde *gazete* sadece bir haber aracı, bir bilgi ve yorum kaynağı değil, aynı zamanda yeni türleri yayan bir edebiyat organıdır. O yıllarda şiirler, piyesler, makaleler, söyleyişler, edebî münakaşalar, hatıralar, hikâye ve romanlar daima ilk önce kendilerine gazete sayfalarında yer bulmaktaydılar. İlk özel gazetelerden itibaren 1880’lere kadar yayımlanan gazeteler şiir, hikâye, roman, piyes, deneme, makale ve eleştiriye varıncaya dek edebiyatın çeşitli türlerine büyük oranda yer vermişlerdir. Nitekim Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*’nde “Bu devirde gazete hemen hemen tek başına yeniliği idare eder.” (Tanpınar 1997: 249) derken 1860- 1880 arasında edebiyatın dergilerden ziyade gazetelerde kendini gösterdiğini vurgulamış olmaktadır.

5. Tanzimat’tan harf inkılâbına kadar olan dönemde çıkan çoğu gazetenin adının altında hangi alanlarda yayın faaliyetinde bulunacağına dair yer alan ibarelerde çok

TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE GAZETE-EDEBİYAT İLİŞKİSİ

büyük bir oranda “edebî” kelimesi de bulunmaktadır. Bu durum bu devirde edebiyat-gazete arasındaki yakın ilişkiyi işaret etmektedir:

“*Demet*. Her hafta Perşembe günleri neşrolunur siyasî, **edebî**, ilmî, felsefî, resimli gazetedir.” (Duman 2000a: 248)

“*Hakikat*. Siyasî, içtimaî, fennî, **edebî** bîtaraf Türk gazetesidir.” (Duman 2000a: 348)

“*Kahveci*. İlmî, içtimaî, ziraî, **edebî** gazetedir.” (Duman 2000a: 462)

“*Mütalâa*. Fünûn ve **edebiyattan** bâhis Osmanlı gazetesidir.” (Duman 2000a: 639)

“*11 Temmuz 1324*. Pazartesiden ma’ada her gün çıkar siyasî, ilmî, **edebî** musavver gazete.” (Duman 2000b: 655)

“*Vatan*. Mülk ve milletin menâfi’ine hâdim, şimdilik haftada bir defa neşrolunur siyasî, fennî ve **edebî** Osmanlı «vatan» gazetesidir.” (Duman 2000b: 917)

“*Zaman*. Menâfi-i vataniyyeye hâdim siyasî, ilmî, **edebî** cerîde.” (Duman 2000b: 962)

6. Gazete Tanzimat dönemi şair ve yazarları için fikirlerini ve yenilikleri yaymanın, idealleri için çalışmanın bir aracı olmuştur. Söz gelişi Namık Kemal çok önemsedığı din, vatan, siyaset ve edebiyat uğruna çalışmayı hayatının yegâne prensibi olarak belirlemiş, bu uğurdaki düşüncelerini de gazete aracılığıyla yaymayı tercih etmiş ve mücadelesini gazetelerde yazdığı makaleleriyle sürdürmüştür (Aydoğan 1987: 7). O *İbret*’te yayınlanan iki başlıksız yazısının birinde “Vatanımca en büyük terakkiyi edebiyatta ve edebiyatça en büyük terakkiyi gazetelerde gördüğüm için o yolda yaşamayı mevcut olan esbâb-ı taayyüşün birçoğuna tercih etmiş idim.” (Namık Kemal 1997b: 225) derken, diğerinde de “Kendimi vatan hizmetkârlığı için doğmuş bilenlerden olduğum gibi bu vazifeyi ifaya yazıdan başka kendimce bir vasıta bulamadığımdan elimde kalem tutmağa kudret hissettiğim günden beri gazeteciliği ihtiyar etmiş idim.” (Namık Kemal 1997a: 222) der ki bu cümleler onun edebiyata ve gazeteye yüklediği misyonun ne kadar yüksek olduğunu gösterir.

Namık Kemal’den başka diğer Tanzimat dönemi şair ve yazarları için de gazetenin bu yönde görev üstlendiği görülür. Söz gelişi Şinasi’nin *Şair Evlenmesi* ilk defa bir gazetede, *Tercüman-ı Ahval*’de yayınlanmış; edebiyatımızda “Mebhusetü Anha” adıyla bilinen ilk münakaşa *Ruzname-i Ceride-i Havadis*’le *Tasvir-i Efkar* arasında geçmiştir. Yine yeni fikirler taşıyan Namık Kemal’in ünlü “Lisan-ı Osmanînin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmildir” başlıklı makalesi *Tasvir-i Efkar*’da çıkmış; Ziya Paşa da “Şiir ve İnşa” makalesini Londra’da yayınladığı *Hürriyet* gazetesinde neşretmiştir.

7. Tanzimat'tan sonra bazı gazeteler edebî ilaveler vererek daima edebiyatla iç içe bir yayın politikası izlemiştir. Mesela *İkdam*, *Peyam*, *Alemdar*, *Türk Dünyası* edebî ilave veren gazetelerden yalnızca birkaçıdır. Bunlardan önce, gazetecilik tarihimizde ilk ilave veren gazete *Ceride-i Havadis* olmuştur. Bu konuda Ahmet Rasim şöyle bir bilgi vermektedir: “Cerîde bu şekli ancak (Kırım) muharebesi esnasında değiştirmiştir. İlk defa olmak üzere (ilâve) çıkarmayı akletmiştir.” (Ahmet Rasim 1927: 2) Yine Ahmet Rasim'in anlattığı üzere halk bu ilaveleri kuraklık ve kıtlık zamanında ekmek kapışır gibi yağma edermiş, matbaa makineleri talebi karşılayacak kadar ilave basamazmış. Daha sonra *Ceride-i Havadis*, *Tercüman-ı Ahval*'in yayınlanmaya başlaması üzerine üçte ikisi hikâye, geriye kalan üçte birinin yarısı havadis ve diğer yarısı da ilan olarak iki sahifeden ibaret bir ilave neşrine başlayıp sonra buna iki sayfa daha ekleyerek *Rûznâme-i Ceride-i Havadis* adıyla bir ek vererek yayınına devam etmiştir (Ahmet Rasim 1927: 2). İşte bu gazete ile başlayan ilave geleneğinin en yaygın kolu “edebiyat” olmuştur. Bundan sonra bazı gazeteler edebî ilaveler vermişler, edebiyat bazen bu ilaveler aracılığıyla okurlarla buluşmuştur. Söz gelişi Millî Mücadele'nin en hengameli zamanlarında (21 Ağustos 1919- 5 Şubat 1920) yayınlanan *Türk Dünyası* gazetesi bile yedi sayı devam eden edebî bir ilave vermiş; bu ilavelerde Mehmet Emin Yurdakul, Reşat Nuri Güntekin, Kâzım Nâmi Duru, Köprülüzâde Mehmed Fuad, Ömer Seyfeddin, Ali Canip Yöntem, Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Seyfi Orhon, Faruk Nafiz Çamlıbel, Fahri Celalettin Göktulga, Celâl Sâhir Erozan gibi dönemin ünlü şair ve yazarlarının çalışmaları yayınlanmıştır (Bilgi 1995: 275- 277).

8. Tanzimat'tan sonra uzun bir süre basın-yayın merkezi hep İstanbul olmuş, gazeteler çoğunlukla İstanbul içinde tüketilmiş, dışarıya gazetenin geç gitmesi sebebiyle satışta sorunlar yaşanmıştır. Diğer taraftan Tanzimat yıllarında, 1864'te eyalet sisteminden vilayet sistemine geçilmiş, her vilayet merkezinde bir veya birkaç matbaa kurulmuş, bu matbaalarda vilayetin resmî gazetesi hüviyetindeki gazeteler çıkarılmış (İskender 2005: 7- 17), zamanla bazı şahıslar da vilayet merkezlerinde ve taşrada matbaa kurup gazete çıkarmaya başlamıştır. 1864'teki Vilayet Nizamnamesi ile gelişen bu süreç gazetenin yerelleşmesini hızlandırmıştır (Varlık 1985: 99- 102; Kocabaşoğlu-Birinci 1995: 101- 121.). Tanzimat yıllarında çoğunlukla İstanbul, İzmir ve Selanik gibi şehirlerde basılan gazeteler diğer şehirlere de ulaşmaktaydı; ancak bu tarihten sonra vilayet merkezlerinde ve bu merkezlere bağlı şehirlerde çıkmaya başlayan gazeteler okuryazarlara, yöneticilere, muallim ve yörenin aydınlarına daha rahat ulaşma imkânı bulmuştur. Böylece edebî ürünlere sayfalarını açan yerel gazeteler ile vilayet gazetelerinde edebiyatın Anadolu'nun en ücra köşelerinde kendine yer edinmesi süreci başlamış olmaktadır. Söz gelişi Balıkesir'de 1886- 1888 yılları arasında çıkarılan *Karesi Gazetesi*'nde çok sayıda şiir, hikâye, mensur şiir, mektup ve edebiyata dair çeşitli yazılar yayınlanmıştır (İskender 2005: 31-66).

TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE GAZETE-EDEBİYAT İLİŞKİSİ

9. Selim Nüzhet'in *Türk Gazeteciliği* adlı çalışmasında verdiği bilgilerden yola çıkarak 1860'tan 1880'e kadar geçen zamanda hangi gazetelerin hangi yıllarda çıkmaya başladığına dair bir fikir vermesi açısından aşağıdaki tablo düzenlenmiştir (Selim Nüzhet 1931: 38- 77).

YIL	GAZETE ADLARI
1860	Tercüman-ı Ahval, Ruzname-i Ceride-i Havadis
1861	Tasvir-i Efkâr
1863	Ceride-i Askeriye
1864	Ruzname-i Ceride-i Havadis
1865	Takvim-i Ticaret
1866	Muhbir, Ayine-i Vatan, Vatan
1867	Veledülcevaib, Muhip, Utarit, Mecmua-i Maarif, İstanbul
1868	Terakki
1869	Mümeyyiz, Kevkeb-i Şarkî, Diyojen, Hadika, Vakayi-i Zaptiye, Basiret, Terakki (Kadınlara), Mümeyyiz (Çocuklara)
1870	Terakki (Mizah), Memalik-i Mahrusa, Mirkat, Asır, Hakayıkü'l-vekayi
1871	İbret, Letaif-i Asar
1872	Hayal, Çıngıraklı Tatar
1873	Sirac, Latife, Hulâsatülfkâr
1874	Tiyatro, Şafak, Kahkaha, Şark, Efkâr, Medeniyet
1875	Geveze, İttihat, Meddah, Sadakat, Etfal, İstikbal, Vakit, Sabah, Sadakat (Çocuklara), Kamer
1876	Çaylak, Arkadaş, Müsavat, Umran, Selâmet
1877	Hakikat
1878	Tercüman-ı Şark, Bahçe, Mecmua-i Şark, Vasıta-i Servet, Tercüman-ı Hakikat, Osmanlı
1880	Ziraat

Kimisi çocuk veya kadın gazetesi, kimisi mizahî veya siyasî olan bu gazetelerin bazılarının sahipleri, birçoğunun ise yazarları arasında birçok edebiyatçının olduğu gerçeği hatırlandığında bu dönemde gazete-edebiyat arasındaki yakın ve sıcak ilişkinin varlığı da ayan beyan ortaya çıkmış olur. Böylece edebî ürünler eski

yüzyıllara nazaran daha fazla insana ve daha kolay bir şekilde ulaşmaya, yani halka arz edilmeye başlanmıştır (İssı 2004: 40- 43).

10. Muallim Naci, Ahmet Mithat Efendi'nin isteği üzerine 1883 başlarında yetenekli gençleri özendirmek amacıyla *Tercüman-ı Hakikat*'in edebî sayfasını yönetmeye başlamış, burada iki yıl boyunca hem kendisinin hem de dönemin eski edebiyat taraftarlarının şiir, makale, çeviri ve eleştirilerini yayınlamıştır. Muallim Naci, bu yıllarda gazetelerimizde ve ardından da dergilerimizde görülecek olan gençlerin eserlerine yöneltilen olumlu-olumsuz eleştirilerle bir nevi eleştirel editörlüğün gelişmesini sağlamıştır. M. Fatih Andı bu gelişmeyi şöyle değerlendirmektedir:

“Gazetelerde umumiyetle bir tecrübeli ve tanınmış şairin denetiminde açılan edebiyat köşeleri, gönderilen şiirlerin yayınlandığı şiir sütunları ve ‘musahabe-i edebiye’ler, yeni yetişen şairler için birer dersane ve laboratuvar, devrin ileri gelen şairleri içinse bir kendilerini yenileme, edebî görüşlerini serdetme alanı vazifesini görürler.” (Andı 1997: 20)

* * *

Tanzimat'tan sonra edebî çalışmalar gazetelerde üç şekilde yayınlanmıştır: *Köşe yazıları*, *tefrikalar* ve *münferit yayınlar*. Yazarlar köşelerinde çeşitli türdeki yazılarını yayınlamıştır, ancak tefrikalarda çoğunlukla romanlar, piyesler veya uzun hikâyeler yayınlanmıştır.

Gazetelerde edebî eserlerin bugüne göre çok daha fazla yer aldığı zaman dilimi 1860- 1960 arasındaki yüz yıllık dönemdir. Yukarıdaki başlıklarda büyük oranda 1860- 1880 arasında gazete-edebiyat ilişkisi üzerinde durulmuşken, buradan itibaren 1880 sonrasındaki gazete-edebiyat arasındaki ilişkiler değerlendirilecektir:

1880'den Cumhuriyet'e Kadar Gazete ve Edebiyat İlişkisi

1873'te *Vatan Yahut Silistre*'nin uyandırdığı fikirler ve piyesin tesiri neticesinde vuku bulan nümayişler sebebiyle Abdülaziz idaresinin aldığı bir kararla hem tiyatro hem de gazeteler büyük bir darbe yemiştir. Artık bu devirden sonra gazeteler hayatlarına bir süre ağır aksak devam edecektir. Çünkü II. Abdülhamit'in 1876'da tahta geçmesinin ardından da gazeteler üzerinde sıkı bir kontrol kendini hissettirmiştir. Hatta Selim Nüzhet'in tespitlerine göre “1881'den 1908 senesine, meşrutiyete kadar geçen zaman gazetecilik âlemimizin en sönük, en cansız senelerini teşkil eder. Zira gün geçtikçe sertleşen sansör, koyulaşan istibdat gazeteleri ürkütmüş ve sindirmiştir.” (Selim Nüzhet 1931: 77) Böyle olmakla birlikte bu durum edebî faaliyetlerin gazetelerde yer alması bakımından yine de olumlu bir netice doğurmuş gibidir. Bu durumu Orhan Okay şöyle ifade eder: “Toplum ve politika konularından mecburen uzak kalan II. Abdülhamid dönemi gazeteleri, bir süre sonra adeta birer edebiyat gazetesi hüviyeti kazanmıştır.” (Okay 2005: 59) Benzer bir yorumu da Yusuf Ziya Öksüz yapmıştır. Öksüz'e göre bu

TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE GAZETE-EDEBİYAT İLİŞKİSİ

devirde siyasî ve toplumsal konulara dönük sansür ve baskı sebebiyle “gazete ve dergilerdeki tarihî ve kültürel konular büyük önem kazanmıştır. Bunlar, özellikle dil ve edebiyat, görünüşte siyasî olmayan, fakat yine de gizlice siyasî tartışmalara zemin hazırlayan konular olmuştur.” (Öksüz 1995: 35)

Kenan Akyüz'ün tespitine göre Tanzimat'ın ilk döneminde daha çok gazete sütunlarında toplanmış olan edebî çalışmalar, 1880'den sonra edebiyat dergilerinin çoğalmaya başlamasıyla özellikle Servet-i Fünûn yıllarında dergilere kaymıştır (Akyüz, 4. bs.: 120). Orhan Okay bu yıllarda hem çok sayıda derginin çıkması hem de dergicilikte teknik bakımdan görülen gelişmeleri dikkate alarak bu devreye “Mecmualar Devri” (Okay 1988: 3) der. Gerçekten de önceleri çok az olan dergilerin aksine 1880'den sonra çok sayıda derginin çıktığı görülür: “Âfâk (1883), Envar-ı Zekâ (1883), Güneş (1885), Gayret (1886), Berk (1886), Teavün-i Aklam (1886), Manzara (1887), Umran (1887), Maarif (1891), Mirsad (1891), Hazine-i Fünun (1892), Mekteb (1892), Malûmat (1894)” (Törenek 2001: 4) ile Servet-i Fünûn (1891), Musavver Malûmat (1895), Mütalaa (1896), İrtika (1899), Musavver Fen ve Edeb (1899) bunların en tanınmış olanlarıdır. Ancak yine de bu tarihten itibaren edebiyat gazetelerden bir çırpıda uzaklaş(tırıl)mamıştır. Zira “Devrin sayıları yirmiyi geçen bu dergilerinden sonra, İstanbul'da sayıları otuzu bulan gazeteler -ağırlıklı noktasını politikada tutmakla beraber- sütunlarını edebiyat ve fikir yazılarına da açmakta devam ediyorlardı. Bu bakımdan başta gelen gazeteler Tercümân-ı Hakikat (1886- 1908), Sabâh (1886- 1917), Tarîk (1886- 1899), İkdâm (1894- 1901), Terakkî (1897- 1898) sayılabilir.” (Akyüz, 4. bs: 121) Söz gelişi *İkdâm*' in 1894- 1900 yılları arasındaki sayıları üzerine yapılan bir araştırmaya göre gazetenin ilk sayısında başlanan tefrikalara hiç ara verilmediği görülmektedir. Bu tefrikalar dönemin ünlü edebiyatçılarına (Ahmet Mithat, Recaizade Mahmut Ekrem, Hüseyin Rahmi, Vecihi, Abdullah Zühdi) aittir. Gazetede telif tefrikaların yanı sıra tercüme tefrikalara da çokça yer verilmiştir. Aynı gün içinde üç tefrikanın yayınlandığı zamanlar dahi olmuştur. Ayrıca gazetenin “Hikâye-i Müntahabe” başlıklı bölümünde yayınlanan hikâyeler de yine dönemin ünlü edebiyatçılarına aittir (Ahmet Rasim, Abdullah Zühdi, Vecihi, Hüseyin Daniş, Halit Ziya Uşaklıgil, Sami Paşa-zâde Sezâi, Hüseyin Rahmi Gürpınar). Miladi 1900 yılına kadar 1975 sayısı yayınlanan *İkdâm* gazetesinde toplam 161 de hikâye yayınlanmıştır (Buttanrı 1997: 18- 19). Bu bilgiler dönemin gazetelerinde edebiyatın kendine ne kadar yer bulduğunu/bulmaya devam ettiğini gösteren somut verilerdir.

İkdâm gazetesinin 1894- 1904 yılları arasındaki sayıları üzerine yapılmış bir çalışmada da bu on yıllık dilimde gazetede tercüme ve telif 302 hikâyenin yanı sıra yine tercüme ve telif 52 roman tefrikasına rastlandığı belirtilmektedir. Bu roman tefrikalarının 20'si tercüme, 32'si ise telifdir. Telif romanların Ahmet Mithat Efendi, Mehmet Rauf, Hüseyin Rahmi, Safvet Nezihî, Fatma Âliye Hanım, Recaizâde Mahmut Ekrem, Abdullah Zühdi ve Vecihi'ye ait olduğu görülmektedir (Çitçi 2000: XIX, XXIII, 755). Bu yıllarda *İkdâm*'da roman ve hikâyelerin yanı sıra şiirlere,

edebiyatın çeşitli meseleleri hakkındaki makalelere de sıkça rastlanmaktadır. Söz gelişi 1894- 1904 yılları arasında yayınlanan edebiyatla ilgili makalelerin sayısı 80, dil ile ilgili makalelerin sayısı ise 150 civarındadır (Çitçi 2000: XXXII, XXXVII).

Tanpınar *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde "Hâmid ve onun nesliyledir ki gazete yetiştirici olmaktan çıkar." (Tanpınar 1997: 250) yargısını dile getirir; ancak gazetenin yetiştiriciliği açısından, Tanzimatçılar kadar olmasa da Servet-i Fünûn neslinin de gazete etrafında yetiştikleri söylenebilir. Çünkü Halit Ziya, yakın arkadaşı Tevfik Nevzat'la birlikte İzmir'de uzun ömürlü bir gazete olan *Hizmet*'i (13 Kasım 1886- 1893 Mart'ı) çıkarmış, ilk romanları ile birçok hikâye, mensur şiir ve makalelerini ilk önce bu gazetede yayımlamıştır. Mehmet Rauf'un, Halit Ziya'nın İzmir'de çıkardığı *Hizmet* gazetesinde *Düşmüş* adlı hikâyesinin yayımlanmasından sonra *Resimli Gazete*'de birkaç hikâyesi, *İkdam* gazetesinde ise bazı hikâyeleri ve mensur şiirleri çıkmıştır. Hüseyin Cahit bir taraftan *Servet-i Fünûn*'da yazı yazarken diğer taraftan da *Tarik*, *Sabah* ve *Saadet* gazetelerine yazı yetiştirmiştir. Görüldüğü üzere sadece Tanzimat nesli değil Servet-i Fünûn nesli de gazete çevresinde bulunmuş ve yetişmiştir, denebilir.

1880'lerden 1920-1930'lara kadar edebiyat dergileri çoğunlukla haftalık veya iki haftalık olarak yayımlandıkları için dergileri takip edenlerin de edebiyatla ilişkileri bugüne göre -zamanımızda dergiler aylık yayımlandığı için- daha yoğun ve daha günceldi. Yani hem gazetelerin edebiyata yer ayırmaları hem de dergilerin çoğunlukla haftalık veya iki haftalık yayımlanmaları Cumhuriyet öncesinde süreli yayınları takip eden okurların (daha fazla okurun) edebî eserlerle daha fazla haşır neşir olmalarını sağlıyordu.

Tanzimat'ın ardından II. Abdülhamit sansürüyle edebiyatın, toplumsaldan şahsî söyleyişe kayışı ile gazeteden dergi sayfalarına kayışı birbiriyle paralel bir süreç izler. II. Abdülhamit döneminde basına, özellikle gazetelere uygulanan sansür sebebiyle bu devrede çıkan dergilerin sayısı gazetelere göre daha fazladır. Ancak bu, edebiyatın gazetelerde yer almadığı anlamına gelmemektedir.

1880'lerin başından itibaren dergilerin sayısının giderek arttığı bu süreç II. Meşrutiyet yıllarında da yine kendini dergiler lehine hissettirmiştir. Gerçekten de 1908'den 1923'e kadar olan dönemde çıkan dergilerin sayısı gazetelere göre çok fazladır. Bu durum Nâzım H. Polat'ın "II. Meşrutiyet Devri Kültür ve Edebiyat Hayatında Türkçü ve Türkçeci Yayın Organları" (Polat 2000: 259- 281) başlıklı çalışmasında adı geçen dergi ve gazeteler karşılaştırıldığında rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Bu süreçte, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanının ardından gazeteye politika daha fazla girmiş, edebiyatçı gazetecilerden sonra şimdi de büyük oranda politikacı gazeteciler yetişmeye başlamıştır. Ancak;

TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE GAZETE-EDEBİYAT İLİŞKİSİ

“II. Meşrutiyet’in ateşli başlangıcı gibi mütareke acısının ortaklığı da edebiyatı gene gazeteye sokar. Halide Edip, Yakup Kadri, Reşat Nuri, Peyami Safa, Falih Rıfkı gençliği, her şeyden önce gazete sütunlarındadırlar. Düşünceden çok duyguya seslenilen her dönemde olduğu gibi gazete edebiyattan yardım istemiş, edebiyat gazete büyütecinde yaygın bir yansıma yeri bulmuştur. Bu dönem ta Cumhuriyet sonrasına, 1950 yakınlarına kadar sürer.

Hüseyin Rahmi tefrikacılığının yanı sıra en değerli edebî romanların zaman zaman gazetelere girdiği olur. Gazetelerde güzel hikâyeler, edebiyat üzerine inceleme ve makaleler, denemeler, şiir hakkında yazılar, gezi notları, sanatlı fıkralar, ciddi kitap eleştirileri, tiyatro tanıtımları, sanat ilâveleri, kaynak çeviriler... görülür. Düşünün Cenap Şahabettin nesirlerini, Ahmet Haşim daima politika dışı kalan fıkralarını, Nurullah Ataç söyleşilerini... gazetede yayımlarlar.” (Mutluay 1966: 7)

1880’den sonra edebiyat ile gazete arasındaki işbirliği daima devam etmiş ve edebî eserler dergilerin yanı sıra gazetelerde de kendilerine her zaman yer bulmuştur. Söz gelişi Ömer Seyfettin’in ilk hikâyesi olan “Tenezzüh” 13 Nisan 1902’de *Sabah* gazetesinde yayımlanmıştır (Polat 1998: 444- 450). 1 Eylül 1895- 25 Haziran 1908 tarihleri arasında 13 yıl boyunca toplam 612 sayı yayınlanan *Hanımlara Mahsus Gazete*’de devrin özellikle kadın şair, yazar ve aydınlarının bir araya geldiği görülür. Bu gazetede devrin bazı kadın şair ve yazarlarının deneme, şiir, hikâye ve makalelerine yer verilmiştir (Şeyda 2003: 1, 166). Bu devirde şair ve yazarların gazetelerde boy gösterdiğine dair bunlar gibi yüzlerce, hatta binlerce örnek vermek mümkündür.

Cumhuriyet’in İlanından 1940’lara Kadar Gazete ve Edebiyat

Cumhuriyet’in ilanından beş yıl sonra yapılan harf inkılâbı ile yeni harflere geçen birçok dergi ve gazete okur yazar oranı birden çok hızlı bir şekilde düştüğü için yüksek tiraj kayıpları sebebiyle kapanmıştır. Diğer taraftan harf inkılâbından sonra çıkan dergilerin birçoğu uzun bir süre edebiyatla çok yakın bir bağ kurmuş da değildir. Cumhuriyet’in ilk on beş, yirmi yılında şiir, hikâye, piyes gibi edebî türlere yer veren veya bu konularda teorik, düzeyli araştırma-düşünce ve tartışma konularının ele alındığı dergilerden ziyade edebiyatın ve diğer güzel sanatların inkılâbı anlatmakta bir malzeme olarak kullanılması gerektiğini savunan, sanat-sanatkâr-devlet adamı ve sanat eseri kavramlarına inkılâplar açısından yaklaşan birçok yazının (Çııkla 2004: 435- 441) yer aldığı dergiler boy göstermiştir (*Yeni Türk Mecmuası, Yeni Adam, Ülkü, Kadro, Yücel, Çığır* gibi).

Ziyad Ebuzyiya’nın anlattıklarına göre Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren gazeteciliğimizde birtakım gerilemeler görülmüştür. İnkılâplara tepki gösteren gazetelerin baskı altına alınması, harf inkılâbının gazetelerin kapanmasına kadar varan tiraj kayıplarına yol açması, Şeyh Said İsyamı’nı takip eden günlerde bütün

gazetelerin kapatılması, daha sonra çıkmaya başlayan gazetelerin ayakta kalabilmesi için o yıllarda gazetelere resmî ilanların verilmesiyle yayıncılıkta devlet güdümlü bir sürecin yaşanmaya başlaması, ardından tam gazetelerin kendini biraz toparlamaya başladığı yıllarda dünya savaşının patlak vermesi gibi gelişmeler Cumhuriyet'in ilk yirmi yılında gazeteciliğin karşılaştığı olumsuz hadiselerdir ("Ziyad EbuZZiya İle Konuşma" 1985: 49). Bütün bu gelişmeler edebiyatın gazetelerde yer almasına da olumsuz tesir etmiştir; ancak yine de ayakta kalan, yayınına devlet güdümünde devam eden gazeteler dahi o yıllarda sayfalarında edebiyata, şair ve yazarlara az veya çok muhakkak yer vermeye devam etmişlerdir.

Cumhuriyet'in ilk yirmi-yirmi beş yıllık diliminde edebiyat-kültür-sanat dergilerinin azlığı, kısırlığı ve kısmen edebiyatı/edebiyatçıları angaje etmeye çalışmaları sebebiyle dergi-edebiyat ilişkisi açısından sönük geçen bu yıllardan sonra edebiyatın dergilerde tekrar gün yüzüne çıkışı çok partili hayata geçişten sonraya rastlamaktadır.

Dergilerin edebiyata verdikleri önem açısından zayıf geçen 1928- 1950 arasında edebiyatla yine daha çok gazeteler ilgilenmiş, gazetelerde roman tefrikalarına devam edilmiş, birçok edebiyatçı gazetelerde köşe yazarlığı yapmış, gazeteler edebî tartışmaların alanı olmayı sürdürmüştür. Ne var ki edebiyatın 1880- 1928 arası dergilerindeki yüksek pozisyonu 1940'lardan, daha çok da 1950'lerden sonra, yani gazetelerden edebiyatın çekilişinin hızlanmasıyla tekrar kuvvetlenmiştir.

1920'lerden 1940'lara kadar geçen zaman diliminde gazete-edebiyat ilişkisinin boyutları hakkında bir fikir vermek için dönemin edebiyatçılarının gazetelerde yayınlanan eserlerine bir göz atmak yeterli olacaktır:

a) Bir başyazar, bir heyet-i tahiriye müdürü, bir mütercim, iki muhabir, bir de musahhah gibi küçük kadrolardan oluşan eski zamanın gazetelerinde (Ortaç 1966: 78) edebiyatçılar kendilerine yer bulmakla kalmazlar, aynı zamanda çok üretken oldukları da hemen her gün veya haftada birkaç kez yazdıkları yazılarla, hikâyelerle, piyes-roman tefrikalarıyla, tercümelele belli olurdu. Söz gelişi 1920'li yılların başında gazetelerde boy gösterenler arasında Ahmet Cevdet, Ali Kemal, Diran Kelekyan, Ahmet Rasim, Mahmut Sadık, Hüseyin Cahit, Falih Rıfkı, Hüseyin Rahmi gibi isimler vardır.

b) *Çalığışu*, ilk önce 1922'de *Vakit* gazetesinde tefrika edilerek yayımlanmıştır. Refik Halit'in 1922'de çıkardığı *Aydede* mizah gazetesinde yazan edebiyatçılar şunlardır: Refik Halit, Selami İzzet, Reşat Nuri, Yusuf Ziya, Orhan Seyfi, Ercüment Ekrem, Ali Canip, Fazıl Ahmed, Abdülbaki Fevzi, Güzide Sabri, Yahya Kemal, Yakup Kadri, Osman Cemal, Rıza Tevfik, Enis Behiç, Peyami Safa, Halil Nihat.

c) Harf inkılâbı öncesine rastlayan yıllarda (1927- 1928) Ahmet Haşim *İkdam*'da, yine Peyami Safa aynı yıllarda *Cumhuriyet*'te, Yakup Kadri ise *Milliyet*'te yazmıştır. Yusuf Ziya da 1927-1928'de kendi mizah gazetesi *Akbaba*

TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE GAZETE-EDEBİYAT İLİŞKİSİ

çıkmaya devam ederken bir taraftan da *İkdam*'da çalışmış ve mizahî fıkralar kaleme almıştır.

ç) Mehmet Rauf'un *Kabus*' u *İkdam*'da 1928'de tefrika edilmiş; Yusuf Ziya ile birlikte Ahmet Haşim, Mahmut Yesari ve Burhan Cahit 1928'de *İkdam* gazetesinde köşe yazarı olarak çalışmışlardır. Hüseyin Rahmi 1930 ve 1931'de *Deli Filozof*' u *Vakit* gazetesinde tefrika ettirmiştir. Sadri Etem, *Vakit*'te 1931'de *İşaretler* adlı köşede yazmış, hikâyeleri ve diğer bazı yazıları da yine *Vakit*'te yayımlanmıştır. Reşat Nuri'nin *Kızılılık Dalları* adlı romanının tefrikasına 13 Haziran 1931'de *Vakit*'te başlanmıştır.

d) Halit Ziya'nın "1930- 1936 arasında *Cumhuriyet*'te birkaç hikâye dışında çok sayıda makalesi ve *Kırk Yıl* ile *Saray ve Ötesi*'ni oluşturan hatıraları yayımlanır." (Huyugüzel 2006: 329)

Bu örnekler eserlerini gazetelerde yayımlatan şair ve yazarların çok az bir kısmını teşkil etmektedir. Söz gelişi bunların yanı sıra 1929-1930'larda *Vakit* gazetesinde Hüseyin Rahmi'nin *Utanzmaz Adam* adlı eserinin tefrikası yapılıyor, Mahmut Yesari'nin hikâye ve romanları *Cumhuriyet*'te 1932'de tefrika edilmeye devam ediliyordu. Peyami Safa'nın *Bir Tereddüdin Romanı* adlı eseri *Cumhuriyet*'te 1932- 1933 yıllarında tefrika edilmişti. 1930'ların başlarında Yusuf Ziya, Sadri Etem, Hakkı Süha, Refik Ahmet, Fikret Âdil gibi isimler *Vakit* gazetesinde yazmaktaydılar. Memduh Şevket'in *Ayaşlı ve Kiracıları* romanı 1934'te *Vakit* gazetesinde; Yakup Kadri'nin *Ankara'sı* ise *Hâkimiyeti Milliye* gazetesinde tefrika edilmişti. Hatta 1930'lu yıllarda gazetelerin hikâye ve roman tefrikaları dışında neredeyse bütün köşe yazıları edebiyatçılara aittir. Diğer taraftan *Cumhuriyet*'in ilk yıllarından itibaren gazeteler sadece edebiyatçıların köşe yazılarına ve telif-tercüme romanlarla hikâyelerine yer vermemişler, aynı zamanda sık sık edebî anketler, mülakatlar, hatıralar da yayınlamışlardır.

Hem gazete sayfalarının hem de köşe yazarlarının bugüne göre az olduğu *Cumhuriyet*'in ilk 20- 30 yılı içinde *Milliyet* gazetesinin sanat sahifesinde Ethem İzzet Benice'nin yazılarına, *Cumhuriyet* gazetesinde ise Yusuf Ziya Ortaç'ın yazılarına rastlıyoruz. Dönemin diğer birçok yazarı da gazetelerde köşe yazılarına uzun süre devam etmişlerdir. *Cumhuriyet*'ten sonra sadece ulusal gazeteler değil aynı zamanda "Vilayetlerde çıkan gazetelerin hemen hepsi arada sırada edebiyat ve sanat sayfaları tertiplemektedirler. Bu sayfalarda o çevrede bulunan ve yeni yeni belirmeye başlayan istidatların şiir, hikâye, nesir gibi çeşitli yazıları yer almaktadır." ("Edebiyat Sayfası" 1943: VI)

1940- 1960 Arasında Gazete ve Edebiyat İlişkisi

Gazete-edebiyat ilişkisi açısından 1940'lı ve 1950'li yıllar da önceki yıllardan çok farklı değildir. Söz gelişi Faik Baysal bu yıllar için "1945- 1955 arası edebiyatın

altın yıllarıydı. Gazeteler edebiyat ekleri yayımlamaya başladı.” (Baysal 2003: 88) der.

Bu yıllarda;

a) Sait Faik’in hikâyeleştirdiği adliye ropörtajları 6- 31 Mayıs 1942 tarihleri arasında *Haber* gazetesinde yayınlanmıştır (Abasıyanık 1965: 148).

b) Orhan Kemal’in, Nazım Hikmet’in telkinleriyle yazdığı ilk düzyazısı olan “Balık” başlıklı hikâyesi ile onu takip eden ilk hikâyeleri *Yeni Edebiyat Gazetesi*’nde yayınlanmıştır (Narlı 2002: 15). Attilâ İlhan’ın ise ilk şiiri “Balıkçı Türküsü” yine *Yeni Edebiyat Gazetesi*’nde çıkmıştır (S. 23, 1.10.1941).

c) *Akşam* gazetesinde 1946’da Vâ- Nû ve Refik Halit Karay yazmaktaydılar.

ç) Sermet Sami Uysal’ın *Aşk Her Şeyin Üstünde* adlı romanı 1954’te *Cumhuriyet*’te tefrika edilmiştir.

d) Yahya Kemal’in 11 Mayıs 1956 ile 16 Haziran 1957 tarihleri arasında her hafta *Hürriyet*’te en az bir şiirinin yayınlandığı, bu şiirlerin toplam sayısının 79 olduğu bilinmektedir (Çıkla 2008: 203- 204).

e) Hüseyin Nihal Atsız’ın *Delikurt* adlı romanı 1958’de *Akşam* gazetesinde tefrika edilmiştir (Sefercioğlu 2000: 169).

f) 1950’li yıllarda da

“Gazete köşelerini dolduran yazarların birçoğunun edebiyatçı olması dikkat çekicidir. O dönemde Necip Fazıl, Peyami Safa, Hüseyin Cahit, Haldun Taner, Falih Rıfki Atay, Oktay Akbal ve daha birçok şair ve yazar gazetelerde yazılar yayınlardı. Bunlar, gerek dönemin politikasını gerek edebî hayatını ve sanatını eleştirerek yönlendiren, renklendiren ve ayakta tutan kişilerdir.” (Gülendam 2004: 296)

g) 1960’lara kadar şair ve yazarların gazetelerde eserlerini yayınlattıklarına, tefrika ettirdiklerine şahit oluyoruz. Söz gelişi Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Huzur*’u 1948’de *Cumhuriyet* gazetesinde, *Sahnenin Dışındakiler*’i de 1950’de *Yeni İstanbul* gazetesinde tefrika edilmiştir (Akün 2002: 13). Yine Tanpınar 1938’den itibaren 1961’e kadar bazen sık sık bazen de aralıklarla *Cumhuriyet*’te yazdığı bilinmektedir.

Bu örnekleri artırmak mümkündür.⁴ Çünkü Cumhuriyet yıllarında belli bir dönem bütün gazetelerin roman tefrikası yaptıkları bilinmektedir. Söz gelişi Aka

⁴ Cumhuriyet’ten sonra çıkan gazetelerde yazar edebiyatçılar hakkında bir fikir vermesi bakımından “Türk Gazetecilik Tarihi Üzerine Bir Deneme-I” ve “Türk Gazetecilik Tarihi Üzerine Bir Deneme-II” başlıklı yazılara bakılabilir (Yıldırım 2009a: 285- 324; Yıldırım 2009b: 255- 288).

TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE GAZETE-EDEBİYAT İLİŞKİSİ

Gündüz, Ercüment Ekrem, Etem İzzet, Nizamettin Nazif, Turhan Tan gibi bazı romancılar yevmî gazete romancılığı sayesinde çok geniş bir okuyucu kitlesine sahip olmuşlardır (Örik 1938: 283). Diğer taraftan yine Cumhuriyet döneminde hayatını gazetelerde yazarak geçiren/kazanan edebiyatçılar da olmuştur. Söz gelişi Yusuf Ziya Ortaç, kırk yıldan fazla gazetecilik yapan Selami İzzet Sedes için “Yalnız kalemi ile yaşayan adamdı Selâmi İzzet... Hemen her gazetede bir eseri yayınlanmıştır. Ama sürekli çalıştığı gazete Akşam’dı.” (Ortaç 1966: 321- 322) diye yazar. *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*’nde de Ercüment Ekrem için şu bilgi yazılıdır: “Millî Mücadele karşıtı *Peyam-ı Sabah* dışında hemen hemen bütün gazete ve dergilerde imzalı, imzasız ya da takma adlarla yazdı.” (“Talu, Ercüment Ekrem” 2001: 778)

İhsan Sâfi’nin *1951- 1955 Yılları Arasında Edebî Faaliyet*’i araştırdığı yüksek lisans tezinde şöyle bir bilgi yer almaktadır:

“Bu devirde çıkan gazeteler ve dergiler sanat ve edebiyat konularını ihmal etmemişlerdir. Gazetelerin sanat ilaveleri ve sanat sahifeleri vardır. Tiyatro, müzik, resim ve sinema münekkidleri vardır. Edebî ve tarihî konularda yazı yazan yazarlar vardır. Hikâye ve tefrika romanlara hemen hemen bütün gazetelerde rastlamaktayız.” (Sâfi 1996: XXII)

1950’li yıllarda gazetelerin birçoğu sanat ve edebiyat sayfaları düzenlemişlerdir. Söz gelişi haftalık siyasî bir gazete olarak yayın yapan *Pazar Postası* aynı zamanda edebiyata da çokça yer ayırmıştır (1951- 1959). Gazetede 25 Mart 1951 tarihinden itibaren “Sanat-Edebiyat” sayfası yer almaya başlamıştır. *Pazar Postası*’nda ilk aylarda tek sayfa, 19 Ağustos 1951’den itibaren ise uzun bir süre iki sayfa ayrılmıştır sanat ve edebiyata. Bu sayfalarda toplam telif ve çeviri 895 şiir, 5 roman tefrikası ile yüzden fazla telif ve tercüme hikâye yayınlanmıştır. Gazete özellikle II. Yeni şairlerinin şiirlerine yer verdiği için dönem içinde hem edebî hareketlilikte hem de II. Yeni’nin tanınması ve tartışılması sürecinde önemli bir rol oynamıştır (Korkmaz 2007: 26, 32, 625, 1433- 1434, 1459, 1942- 1943).

1950’lerden sonra edebiyatın gazetelerde her zaman kendine yer bulduğu doğrudur; ancak bu tarihten sonra zamanla gazetelerin edebiyata ayırdıkları yerin giderek azalmaya başladığı da bir gerçektir. Söz gelişi *Ulus* ve *Zafer* gazeteleri üzerine yapılan bir araştırmada 1 Ağustos 1958 tarihli *Ulus* gazetesinde roman tefrikasına % 3, *Zafer* gazetesinde % 2’lik bir yer ayrıldığı görülürken aynı günlü *Ulus*’un sora ayırdığı alan % 4, *Zafer*’in ise % 10’dur (Yetim 2006: 61).

Gazetelerin 1950’den, 1960’tan sonraki dönemde edebiyata eskisi gibi yer vermeme noktasına gelmesinin ardından edebiyatın dar bir alana hapsolmeye başladığı görülmektedir. Ancak buna rağmen İstanbul’da hemen bütün gazete ve dergi okurları, edebiyat dergileri dışında gazeteler de edebî eserlere yer verdikleri için edebiyatla bire bir/kesintisiz ilişki içinde bulunmaktaydılar.

1940- 1960 yılları arasında tefrikanın oynadığı rolü şu örnekle somutlaştırarak bu bölüme son vermek yerinde olacaktır: Yusuf Ziya Ortaç'ın *Portreler*'de anlatığına göre bir gün Ercüment Ekrem, Yusuf Ziya'ya gelmiş ve *İkdam* gazetesinin kendisinden tefrika edilecek bir romanı olup olmadığını sormuş. Ercüment Ekrem de gazeteye böyle bir romanının olduğunu söylemiş. Oysaki Ekrem'in gerçekte böyle hazır bir romanı yokmuş. Yusuf Ziya ve Ercüment Ekrem birlikte düşünmüş, bir roman ismi bulmuşlar ve reklâmının başlaması için telefonla gazeteye bildirmişler. Yusuf Ziya anlattığı bu hadiseyi şöyle bitirir: "Size şaşılacak bir şey söyleyim mi? ... Üç aydan fazla süren bu roman *İkdam* gazetesinin satışını artırmıştı!" (Ortaç 1963: 148- 149).

1960 Sonrası: Edebiyatın Gazeteden Çekilme/Kovuluş Süreci Hızlanıyor

1960'lı yıllardan itibaren edebiyatın gazetelerden giderek soyutlanmaya, çekilmeye, belki de kovulmaya başladığını söylemek mümkündür. Edebiyat bu tarihten sonra giderek yarım sayfaya, oradan da bir iki küçük köşe yazısına veya biri tefrika biri de fıkra olmak üzere üçte birlik bir sayfaya kadar gerilemeye başlamıştır. Oysaki "1860'lardan 1960'lara kadar geçen yüz yıllık süre içinde, neredeyse her roman, önce bir gazete veya dergide tefrika edilir sonra kitap olarak yayınlanırdı." (Karataş 2004: 461) Bu inhitatın/dekadizmin belirtileri büyük oranda 1950'li yıllarda görülmeye başlanmıştır. Söz gelişi Yusuf Ziya Ortaç, 1952'de birkaç yıldır kapalı olan mizah gazetesi *Akbaba*'yı çıkarmaya karar verdiğinde etrafta gazetesinde yazacak doğru dürüst edebiyatçı bile bulamadığından yakınmaktadır:

"Biraz eskiye döneyim, on üç yıl kadar geriye... Sene 1952... Akbaba ile aramıza giren politika karakedisini ürkütmüş, yeniden Bizim Yokuş'a gelmiştim.

Ne yazar kalmış, ne çizer... Yirminci yüzyılın Hezar Fen'i Zahir Güvemli tek yardımcım. Hikâye yazıyor, eh, hikâye mikâye... Röportaj yapıyor, eh, ropörtaj mopörtaj... Şiir yazıyor, eh, şiir miir!

Heveslilerden yazılar geliyor ara sıra... Evlere şenlik! Bir tanesini okudum mu, öyle tiksinti geliyor ki edebiyattan, iki üç gün yazı yazamıyorum." (Ortaç 1966: 256)

1950 sonrasında edebiyatın günlük hayattan, gazete okuyucusunun ilgi alanından yavaş yavaş çekilişinin birçok sebebi vardır. Gazetelerdeki edebiyat sayfalarının veya edebiyata ayrılan köşelerin giderek azalmasına bir sebep olarak yeni ilgi alanlarının ve köşelerin ortaya çıkması, bu alan ve köşelerin hacminin genişlemesi gösterilebilir. Semih Balcıoğlu'nun şu ifadeleri bu değişimin ilgi çekici bir örneğini verir:

"Spor servisi şefi olan Con Kemal, spor sayfacılığına bir yenilik getirdi. Gazetenin spor bölümünü tam sayfa yaptı, arka sayfayı spora ayırdı. Bol fotoğraf kullanıyor, sporun her dalından kısa kısa haberler koyuyordu. Bu iş

TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE GAZETE-EDEBİYAT İLİŞKİSİ

çok tuttu... Diğer gazeteler de aynı yolda yürümeye başladılar. Ama *Vatan*, bu uygulamayla hatırı sayılır sayıda okur kazandı.” (Balcıoğlu 2001: 60)

1960 Sonrası: Edebiyat Gazetelerden Büyük Oranda Uzaklaş(tırıl)mıştır

Samim Kocagöz 1988’de yayınlanan “Nerede O Eski Tefrikalar...” başlıklı yazısında hem 1960 öncesinde gazete-edebiyat bütünleşmesinin hangi boyutlarda yaşandığını, tefrika usulünün ne kadar yaygın olduğunu açıkça gözler önüne sermekte hem de 1960 sonrasında şair ve yazarların, yani edebiyatın gazetelerden nasıl uzaklaştığını ifade etmektedir:

“Ayaküstü arkadaşlara bu gazetelerdeki tefrika işini kısaca anlatmaya çalıştım; çalıştım ya sonradan bu iş zihnimi çok kurcaladı. Elli yıllık yazarlığımda on roman, on da öykü kitabı yayımlamışım. Kitap haline gelmeden öykülerim edebiyat dergilerinde çıkıyor. Ne var ki son on yıldır yazdığım romanlar tefrika edilmiyor gazetelerde. Sadece benim mi, bütün romancıların yapıtları artık tefrika edilmemekte. Oysa bir zamanlar öykü, roman gazetelerin vazgeçilmez yazılarıydı. Bir zamanlar bizlere sorarlardı: Öykün var mı? Tefrika edilecek romanın var mı? Yazdığım romanların yedisini, sekizi hep önce tefrika edilmişti. Anımsarım, eski yıllarda, örnekse, şair Cahit Sıtkı Tarancı, hemen her gün Cumhuriyet’e bir öykü yazardı...”

Yine geçmiş yıllarda gazete tefrikacılığı diye bir meslek vardı. Ünlü romancılar, günü gününe gazetelere roman yazarlardı. Böylece kitap haline gelmemiş, gazete sayfalarında kalmış çok roman vardı...”

Gazetelerde bu tefrika işine, öykü yayımlama işine çok büyük bağlılık vardı. Okurlar tefrikayı beğenmezlerse, gazete değiştirmelerinden korkulurmuş... Şu da bir gerçek ki otuzlu, kırklı, ellili yılların gazeteleri, öyküsüz, romansız edemezlerdi. Nedeni de okurlar isterdi.” (Kocagöz 1988: 24- 26)

Yukarıda eskiden “kitap haline gelmemiş, gazete sayfalarında kalmış çok roman vardı.” diyen Samim Kocagöz’ün bu yargısına Türk edebiyatından çok fazla örnek vermek mümkündür. Söz gelişi Elli yıl gazetelerde yazmış olan Tarık Buğra’nın bazı romanlarının bugün hâlâ gazetelerden çekilip gün ışığına çıkarılmaya muhtaç olduğu belirtilmektedir (Güngör 1994: 40).

Samim Kocagöz’den on sekiz yıl önce Rauf Mutluay ise 1966 Temmuz’unda yayınlanan “Edebiyatsız Gazete, Gazetesiz Edebiyat” başlıklı yazısında yaklaşık son 15- 20 yıl içinde gazetelerin yavaş yavaş nasıl edebiyatsızlaştırıldığını şu çarpıcı ifadelerle dile getirmiştir:

“Ne Refik Halit fıkrası, ne Peyami Safa edebiyatı, ne Süleyman Nazif üslûbu, ne Yakup Kadri tefrikası, ne Nurullah Ataç söyleşisi, ne Hasan Âli musahabesi, ne Sait Faik röportajı, ne Ömer Seyfettin hikâyesi, hatta ne de Adnan Adıvar ve Şekip Tunç makalesi var şimdi gazetelerde.

Şimdi... yıllardır birer gazetede teknisyen olarak çalışıp da orada yazıları hiç çıkmayan nice edebiyatçı var. Gazete; kendi tefrika ölçüleri, haber dili, politik fıkraları, spor sayfası, reklâmları, resimli romanları ve tek tük amatör makaleleriyle yetinip edebiyatsız bir dünyanın sözcüsü oluyor. Usta muhabirler, kılıktan kılığa giren röportajcılar, punto hesaplarıyla haberleri «takdim» eden sekreterleriyle yeni bir kuşağın elinde artık. En usta fıkra yazarlarının sütun uzunluklarını bile sınırlayabilen sayfa düzenleyicilerinin buyruğunda edebiyata hiç ihtiyaç duymuyor; giderek küçümsüyor bile kendi ölçüleri içinde.

Şimdi tiyatro kritiklerini de, kitap tanıtmalarını da, mülakat ve anketleri de, fıkra ve sohbetleri de, edebiyatçı olmak hevesini taşımayan gazeteciler yapıyor. Edebiyat, gazeteden sürüldü artık.” (Mutluay 1966: 8- 9)

Samim Kocagöz de bu süreçte gazetelerden tefrikanın ve dolayısıyla edebiyatın uzaklaşmış olmasından şöyle bahsetmektedir:

“Gazetelerimizin yirmi beş-otuz yıl kadar önce bıraktıkları bir yayın geleneği vardı: Hemen hepsinde en az iki veya üç roman tefrika edilirdi. Yani, her gün o romanların birer parçası yayınlanırdı. Böylelikle okuyucunun gazeteye bağlanması, onu sürekli olarak alıp okuması amaçlanırdı.” (Kocagöz 1988: 24)

Edebî türlerde verilen eserlerin eskiden beri geniş halk kesimlerine ulaşma vasıtası olan gazeteler özellikle 1960’lardan sonra bu fonksiyonlarını çok büyük oranda yitirmişler ve artık bir süredir edebiyatla haşır neşir olan insanların sayısı da giderek azalmıştır. Sezai Karakoç’un bu keskin değişimle ilgili yorumu şöyledir:

“1950’li yıllardan sonra büyük gazeteler gerçek edebî ürünlere sayfalarını kapadı. Eskiden, bir roman, önce bir gazetede tefrika edilirdi... Gazetelerde edebî makalelere ve tenkitlere rastlanırdı. Edebiyatçıların adı günlük gazetelerde sık sık geçirdi. Mizah dergilerinde onların fıkraları, esprileri, karikatürleri yer alırdı. Şimdi, edebiyat, sitemizden kovuldu. Televizyon, ses sanatçılarına, sporculara, artistlere ayrıntılı bir şekilde yer verirken, bir edebiyatçıya bir kanalda birkaç dakika ayırmayı bir iltifat sayıyor. O kayırdığı edebiyatçılar da kim? Belli bir kesim.” (Karakoç 1996: 9)

Bütün bu değişimlerin yanı sıra 1950’lerden sonra yavaş yavaş dergiler de yaygınlaşmış, bu süreçte edebiyatçılar dergilere kaymaya başlamış, dolayısıyla gazetelerdeki edebiyat köşeleri ve sütunları da azalmıştır.

Nermin Abadan’ın, Fransızların «Journal d’opinion» (fikir, kanaat gazetesi) dediği türden iki gazetenin, *Cumhuriyet* ve *Ulus*’un 15 Ağustos 1939, 8 Kasım 1946, 21 Ekim 1953 ve 8 Aralık 1960 günlerine ait sayıları üzerine yaptığı muhteva tahlili çalışmasında görüleceği üzere her iki gazetede yer alan dış haberler, Ankara kaynaklı siyasi haberler, başmakale, spor, şehir ve yurt haberleri, fotoğraf, resimli

TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE GAZETE-EDEBİYAT İLİŞKİSİ

tefrika, kadın köşesi, tiyatro-sanat, roman, radyo, zabıta haberleri, ilan, fıkra-makale gibi temel başlıklar içinde edebiyatı en çok ilgilendiren başlık elbette ki “roman”dır. Tiyatro-sanat başlığı altında sadece sinema, tiyatro ve diğer güzel sanat dallarıyla ilgili haberlerin verildiği bu iki gazetenin ilgili günlerde “roman” tefrikasına ayırdıkları yerin oranları aşağıda verilmiştir (Abadan 1961a: 109- 110):

	1939	1946	1953	1960
Cumhuriyet	% 5	% 6,5	% 11	% 3
Ulus	% 1,5	% 3	% 14	% 0

Bu tabloda da görüldüğü üzere tek parti/millî şef devrine rastlayan 1939 ile ihtilal yılı olan 1960'ta, yani ülkenin içinde bulunduğu şartlara göre şair ve yazarları güdüleme faaliyetlerinin yürütüldüğü yıllar ile baskı, korku ve sansürün yaygın olduğu yıllarda (Koçak 1995: 149- 151) bu durumdan edebiyat da nasibini almış ve gazetelerdeki roman tefrikaları bir hayli düşük seviyelerde kalmıştır. Bunun tam aksine, çok partili hayata geçildiği 1946 ile siyasî rahatlamanın ve özgürlüklerin görece bir düzeyde dahi olsa arttığı 1953 yılında ise gazetelerde roman tefrikasına daha büyük oranlarda yer verilmiştir.

Nurullah Ataç, “edebiyatımızda münekkidsizlik” üzerine yapılan bir tartışmada bizde münekkidin bir sosyal fonksiyonu olmadığını, bunun olması için de gazetelerde edebiyat sayfalarının yer alması gerektiğini şöyle anlatır:

“Gazetelerde spor ve sinema sayfaları gibi edebiyat sayfaları da zarurî ad-dedileceği gün; yani karilerin gazetelerden bunu isteyeceği güne kadar bizde münekkidin bir fonction sociale'ı yoktur.” (Ataç 1938: 697- 698)

Nurullah Ataç'ın bu eleştirisi 1938 yılına aittir. Bu eleştiri edebiyatın bazı gazetelerde kendine yer bulamamasından kaynaklanıyor olabilir. Yani Ataç'ın eleştirisinden o dönemde ‘edebiyat hiçbir gazetede kendine yer bulamamaktaydı’ gibi bir anlam çıkarılamaz. Diğer taraftan 1960'tan sonra edebî çalışmaların gazetelerde hiç yer almadığını söylemek de mümkün değildir. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar olduğu gibi, Cumhuriyet'ten bugüne kadar da edebiyatın gazetelerdeki pozisyonu daima değişim hâlinde olmuştur. Yani 1960'tan sonra da edebiyat her zaman bazı gazetelerde kendine az veya çok yer bulabilmiştir. Söz gelişi Abdurrahman Şen 1981 yılının dergi ve gazetelerindeki edebiyat hareketliliğini değerlendirdiği bir yazısında bu yılın gazete sayfalarında şair ve yazarlarla yapılan konuşma ve soruşturmaların yer aldığını belirtir ve örnekler verir (Şen 1982: 101, 108- 109). Ancak yine de bir yıl gibi bir zaman diliminde kendisiyle mülakat yapılan şair ve yazar sayısı çok azdır.

Bu devrede az sayıdaki şair ve yazarın zaman zaman, kısa veya uzun süre, gazetelerde çalıştığı ve yazdığı görülür. Söz gelişi Sezai Karakoç 1960'lı yıllarda *Yeni İstiklâl*, *Yeni İstanbul* ve *Babıalide Sabah* gazetelerinde uzun süre düşünce ve

deneme yazılarını yayımlamıştır (Dirin 2003: 388). Refi Cevat Ulunay 1938- 1953 yılları arasında *Yeni Sabah*'ta, 1953- 1968 yılları arasında da *Milliyet*'te yazmıştır. 1950 ve 1960'lı yıllarda Fakir Baykurt, Yaşar Kemal ile Orhan Kemal'in romanlarının birçoğu ilk önce *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanmıştır (Abadan 1961a: 109). Bütün bu örneklerle rağmen 1960 sonrasında edebî eserlerin ve köşelerin eski yıllara nazaran çok az olduğunu söylemek gerekir.

Büyük oranda 1960 sonrasında gelişen bu süreçte gazete sadece edebiyattan uzaklaşmamış ve edebiyatı sürgüne göndermemiş, aynı zamanda bazı şair ve yazarları da edebiyattan uzaklaştırmıştır. Bazı şair ve yazarların gazete çıkarmak/gazetecilik yapmak gibi bir uğraşa soyunduğunda salt estetik edebî verimlerinde düşüş yaşanmaktadır çoğunlukla. Bu durum gazete-edebiyat ilişkisinin diğer bir cephesini ve sonucunu işaret eder. Francis Ambriere'in "Gazetecilik ve Edebiyat" başlıklı yazısında, kendisi yirmi yaşındayken, yaşlı bir kişiyle arasında geçen şu olay bu konuda ilgi çekici bir tespiti içermektedir:

"Her halde o gün kaybedilecek zamanı vardı, zira beni uzun boylu konuşturdu. Beni böyle güler yüzle karşılaşmasından cesaret bularak kendisine, yazı yazmak niyetimi açıklayınca, sözümü mahzun bir gülümseme ile kesti:

- 'Yavrum, kitap yazmak istiyorsanız gazetecilik yapmayın'.

- 'Ama', diye cevap verdim, 'bana öyle geliyor ki..'

- 'Haydi efendim', diyerek sözümü kesti. 'Karşınızda konuşan ben, kırk senedir bu meslekteyim. Ne demek istediğimi sizden daha iyi bilirim, değil mi? İnanın bana, çarkın dişleri arasına bir girdiniz mi, bir daha kendinizi kurtaramazsınız. Siz yaştayken benim de türlü tasavvurlarım vardı. Fakat hiçbirini tatbik mevkiine koyamayacağımı çoktan anladım. Yazar olun, gazeteci olun, fakat şunu unutmayın ki, ikisinden birisi diğerini öldürecektir.'"
" (Ambriere 1950: 1)

Bu tespitin Türkiye'de de çok karşılığı vardır. Söz gelişi Yusuf Ziya Ortaç gazeteciliğe/yayıncılığa atıldıktan sonra, sanatının ilk yıllarındaki kadar başarılı şiirler yazamamaya başlamıştır.

Bugün / Son Durum

Gazetelerin bugünkü/son 15- 20 yıldaki durumları hakkında bir fikir vermesi açısından Samim Kocagöz'ün şu düşünceleri önemlidir:

"Şimdilerde gazetelerimiz, okurlarına roman, öykü yerine kuralar çekip koskoca otomobiller, evler, köşkler, buzdolapları vb. veriyorlar. Sonra en önemlisi, Dizi Yazılar veriyorlar... Türkiye'nin şu çalkantılı politika dolu günlerinde artık romanın öykünün esamisi okunur mu? Galiba roman tefrika

TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE GAZETE-EDEBİYAT İLİŞKİSİ

etmekten en başta gazetelerin yazı işleri müdürleri korkuyorlar. Ola ki sınıfta kalıverirler!” (Kocagöz 1988: 26).

Bugün gazetelerimizde en fazla yeri siyaset, magazin, iç ve dış hadiseler, ekonomi, spor gibi konular ve bu konularla ilgili fotoğraflar ve çeşitli konulardaki ilanlar-reklâmlar işgal etmektedir. Kültür-sanat haberleri, edebî konulara ayrılan yer ve gazetelerde düzenli olarak yazan şair-yazar-eleştirmenlerin sayısı ise çok azdır. Nermin Abadan'ın “Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri” adlı çalışmasında ortaya koyduğu üzere üniversite öğrencilerinin gazeteleri tercihleri arasında haber okuma ihtiyacı, siyasal yönelimlerini tatmin arayışı, spor haberlerine düşkünlük ve alışkanlıklar gibi nedenler yer almaktadır (N. Abadan'dan aktaran Tokgöz 1972: 95). Aslında sadece üniversite öğrencileri değil, gazete okurunun büyük bir kesimi günümüzde gazetelerde çok az yer verilen kültür-sanat-edebiyat haber ve yayınlarıyla pek ilgilenmemektedirler.

SONUÇ

Tanzimat yıllarında *Ceride-i Havadis*'le başlayan edebiyatla ilgili konulardaki yazı, haber, eleştiri ve edebî eserlerin gazetelerde yayınlanması *Tercüman-ı Ahval* ve *Tasvir-i Efkar*' la birlikte hız kazanmış ve 1950-1960'lı yıllara kadar bu süreç dalgalı bir seyir izlese de edebiyat kendine her zaman gazetelerde yer bulmuştur. Ne var ki özellikle 1960'lı yıllardan itibaren edebiyatın giderek gazetelerden çekilmeye, uzaklaşmaya başladığı da gözlerden kaçmamaktadır. Bu makale özellikle 1860'tan sonra gazete-edebiyat arasındaki bu ilişkiyi ve edebiyatın giderek gazetelerden çekilme/uzaklaş(tırıl)ma macerasını ele almayı hedeflemiştir.

Edebiyatın gazetelerden çekilmesi aynı zamanda şu süreçlerle birlikte yeni bir edebî ortam oluşturmuştur:

1. Eskiden her gün veya haftada bir-iki kez gazetede yazan edebiyatçı daha çok yaratıcı olmak zorunluluğuyla karşı karşıyaydı. Bugün ise edebiyatçı toplum karşısına sadece yeni kitapları vesilesiyle yılda en fazla bir veya iki kez çıkıyor. Edebiyat dergilerinde yazan şair ve yazarlardan da her ay yazısı çıkanlar bir elin parmaklarını geçmiyor. Yani çoğu edebiyatçı edebiyat dergilerinde de okur karşısına yılda ancak birkaç kez çıkıyor. Yine bu da eskiye nazaran az eser verme ve okurların da şair ve yazarlarla daha seyrek karşılaşması sonucunu doğuruyor.

2. Özellikle son yirmi otuz yıl içinde ülkemizde edebiyatın teorikleşmesi süreci gittikçe daha da şiddetlenmiştir. Yani edebî eserin politika, din, dünya görüşü gibi alanlarla birebir ilgilenmesinin o eserin sanat değerini düşüreceğine dair genel kanaat daha çok yaygınlaşmıştır. Bu nedenle artık yazar ve şairlerin büyük bir kısmı sadece fertlerin iç dünyaları veya yakın çevreleriyle ilgileniyorlar. Bu sonuçta edebiyatın gazetelerden çekilmesinin rolü büyüktür. Çünkü gazetede yazan edebiyatçı fıkra, deneme, eleştiri veya makale türündeki yazısında gerekirse politikadan, dinden, herhangi bir mesele karşısında kendi dünya görüşünden de

bahseder veya gerekirse bunlara hiç girmez, anlatacağımı sanat çerçevesinde kalarak anlatırdı.

3. Bugün spor sayfaları birçok gazetede ya iki ya da üç dört sayfadır. Her gün gazete takip eden, üstelik spor sayfalarına hiç bakmayan bir okur için spora ayrılan bu üç-dört sayfa bir hayli fazladır. Spor veya paparazzi haberciliğinin istilası altındaki medyadan edebiyata ilgi göstermesini beklemek zaten boş bir bekleyiş; ancak kültür ve sanata değer veren gazetelerimizin bir tam sayfayı sadece edebiyata ayırmaları ise çok olumlu bir yönelim olacaktır. Bu vesileyle edebiyatla ilgilenmeyen yüz binlerce-milyonlarca okur şiir, hikâye, roman, piyes, eleştiri, deneme ve makaleler aracılığıyla edebiyatla iç içe olmaya başlayacaklar ve ülkemizde edebiyatın değeri bir kat daha artacaktır.

4. Cumhuriyet'ten sonra edebiyatı ve sanatı merkeze alan gazetelerin çıkarıldığı görülür. Bunlardan *Hikâye ve Roman Gazetesi* ilgi çekici bir örnektir. Mesul müdürünün Mümtaz Fâik olduğu belirtilen gazetede dönemin ünlü isimlerinden sadece Osman Cemal (Kaygılı)'ya rastlanmaktadır. Birinci sayısı 6 Eylül 1928'de çıkan ve haftalık olarak her perşembe yayınlanan dört sayfalık bu gazete sadece beş sayı çıkabilmiştir.

Cumhuriyet'ten sonra adında "edebiyat"a yer veren gazeteler dahi çıkmıştır. Bunlardan biri 1932'de yayınlanmaya başlanan ve sadece 9 sayı çıkan *Edebiyat Gazetesi*'dir. Abdülhak Hamit'in eşi Lüsiyen Hamım "Edebiyat Gazetesi" başlıklı yazısında bu gazete için şu ifadeleri kullanır:

"«Edebiyat Gazetesi» gazetecilik âleminde ilk adımlarını atıyor. Bu dikenli yolda benimle beraber işe başladığı için de onu beğeniyorum. Gazete herkesin muhabbetine ve teşvikine layıktır. Bu gazete sayesinde kari, tamamiyle edebiyat sahasında ne söylendiğini, ne yazıldığını, ne düşünüldüğünü öğrenecektir." (Hamit 1932: 3)

Cumhuriyet yıllarında adında "edebiyat"a yer veren gerek ulusal gerekse yerel çapta yayın yapan başka edebiyat gazeteleri de çıkmıştır. Cumhuriyet yıllarında çıkan ulusal edebiyat gazetelerinden tespit edebildiklerimiz şunlardır: *Yeni Edebiyat Sanat Fikir Gazetesi* (1937), *Sanat ve Edebiyat Gazetesi*: (1947- 1948), *Yeni Sanat-Edebiyat Gazetesi* (1952), *Edebiyat Gazetesi* (1962- 1963), *Edebiyat Cephesi* (1979- 1980).

Cumhuriyet yıllarında çıkan yerel edebiyat gazetelerinden bazıları ise şunlardır:

1. *Birlik Gazetesi* (Edebiyat, Sanat ve Spor), Millî Türk Talebe Federasyonu, 1956, on beş günlük, 26 Mart 1956.

2. *Esincik* (Sanat ve Edebiyat Gazetesi), on beş günlük, 1 Nisan 1983.

3. *Gönül Ekspresi*, (Aylık Şiir, Edebiyat ve Kültür-Sanat Gazetesi), Nisan 2003-2004.

TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE GAZETE-EDEBİYAT İLİŞKİSİ

4. *Güney* (Edebiyat ve Sanat Gazetesi), aylık, 1 Temmuz 1967- 1973.
5. *Kıraç* (Edebiyat ve Sanat Gazetesi), Van, 1956, aylık.
6. *Ölçü* (Fikir, Sanat ve Edebiyat Gazetesi), Konya, aylık, Aralık 1950.
7. *Şelale* (Sanat ve Edebiyat Gazetesi), Ordu, haftalık, 13 Eylül 1952.
8. *Yazı* (Edebiyat Sanat Gazetesi) (1949- 1955).
9. *Yeditepe* (Sanat ve Edebiyat Gazetesi), on beş günlük, 1 Nisan 1950.
10. Yurtdışında yayınlanan bir edebiyat gazetesi: *Reforme* (Sanat ve Edebiyat Gazetesi), Paris, günlük, Mart 1951.

Aslında bu gazetelerin çoğunun aylık olarak çıkmaları gazeteden çok dergiye yakın durduklarını gösterir. Üstelik bu yayınlar incelendiğinde bazısının dergi boyutunda yayınlandığı da görülecektir.

Bugün internette yayında olan birkaç edebiyat gazetesinden de söz etmek mümkündür:

<http://www.edebigazete.com>

<http://www.edebiyatgazetesi.com>

Batıda da böyle adında “edebiyat”ın geçtiği gazeteler çıkarılmıştır. Söz gelişi genç Hegelciler' in yayın organı durumunda olan *Genel Edebiyat Gazetesi* bu tür gazetelerden biridir (Duran 2000). Rusya'da -1930'lu, 1940'lı yıllarda olmalı-yüzden çok edebiyat dergisi, yirmiye yakın da edebiyat gazetesi çıkmaktaymış (Karadayı 2002).

5. Gazeteciliğe adım atan, bir gazetede yazmanın, edebî ürünlerini her gün okurların ilgisine sunmanın tadını alan bir şair veya yazar gazeteden kolay kolay uzaklaşmamaktadır. Söz gelişi Orhan Seyfi Orhon, yıllar boyunca kendisi birkaç gazete çıkarmış; ancak *Akbaba*, *Son Havadis* gibi gazetelerinde de zaman zaman yazmıştır. Öyle ki edebiyatımızda sayıları çok fazla olmayan edebiyat gazetelerinden birini de, *Edebiyat Gazetesi*, Orhan Seyfi çıkarmıştır. Halit Fahri Ozansoy 1910'lu yıllardan 1970'li yılların başına kadar *Alemdar*, *Alem*, *Payitaht*, *Yeni Şark*, *Son Posta*, *Havadis* ve *Tercüman* gazetelerinde yazmış; Yusuf Ziya Ortaç ise 1922'de çıkarmaya başladığı *Akbaba* adlı mizah ve edebiyat ağırlıklı gazeteyi 45 yıl ayakta tuttuğu gibi bu gazetede çok sayıda edebiyatçıya da yer vermiştir. O, ayrıca zaman zaman *Alemdar*, *Aydede*, *İkdam*, *Vakit*, *Cumhuriyet* gazetelerinde yazmıştır. Yine Nurullah Ataç da 1920'li yıllardan itibaren birçok gazetede yazmıştır.

Sonuç olarak 1860'lardan itibaren edebiyatın gazetede giderek daha fazla yer edindiği yüz yıllık dilimden sonra bugün edebiyatın gazetelerimizdeki durumunun hiç de iç açıcı olmadığı görülmektedir. Bunun için akademik camiaya, bugünün

yazar-şairlerine ve yayıncılara bu konuda bir şeyler yapmak açısından birer sorumluluk payı düşmektedir.

Kaynaklar

- “Edebiyat Sayfası”, (1943), **Ülkü Millî Kültür Dergisi**, Yeni Seri, V, 50: VI.
- “Talu, Ercüment Ekrem”, (2001), *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, II, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 777- 778.
- “Ziyad Ebuzziya İle Konuşma” ,(1985), **İlim ve Sanat**, 4: 49- 52.
- ABADAN, Nermin, (1961a), “Cumhuriyet ve Ulus Gazeteleri Hakkında Muhteva Tahlili”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, XVI, 2: 93- 118.
- ABADAN, Nermin, (1961b), “Gazeteciliğin Gelişim Safhaları”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, XVI, 1: 118- 140.
- ABASIYANIK, Sait Faik, (1965), *Son Kuşlar-Mahkeme Kapısı*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- AHMET RASIM , (1927), *İlk Büyük Muharrirlerden Şinasi*, İstanbul: Yeni Matbaa.
- AKÜN, Ömer Faruk, (2002), “Ahmet Hamdi Tanpınar”, *Bir Gül Bu Karanlıklarda -Tanpınar Üzerine Yazılar-*, İstanbul: Kitabevi, 1- 16.
- AKYÜZ, Kenan, (4. bs.), *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri I (1860- 1923)*, İstanbul: Mas Matbaacılık.
- AMBRIERE, Francis, (1950), “Gazetecilik ve Edebiyat”, **Yeditepe**, 7: 1.
- ANDI, M. Fatih, (1997), *Servet-i Fünun’a Kadar Yeni Türk Şiirinde Şekil Değişmeleri*, İstanbul: Kitabevi.
- ATAÇ, Nurullah, (1938), “Tenkid Meselesi Üzerine Bir Münakaşa”, **Varlık**, 116: 697- 698.
- AYDOĞAN, Bedri, (1987), *Namık Kemal’in Eserlerinde Sanat ve Edebiyat Görüşleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- BALCIOĞLU, Semih, (2001), *Önce Çizdim, Sonra Yazdım*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2. bs.
- BAYRAK, M. Orhan, (1994), *Türkiye’de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü (1831- 1993)*, İstanbul: Küll Yayınları.
- BAYSAL, Faik, (2003), “Gün Işığı Sait Faik Abasıyanık”, Hazırlayan: Sevgül Sönmez, **Kitaplık**, 57: 80- 91.
- BİLGİ, Nejdet, (1995), “Millî Mücadele’ nin Başlarında İstanbul’da Yayınlanan Türk Dünyası Gazetesi”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 10: 263- 288.
- BOROVAYA, Olga, (2008), “Yeniden Yazım Olarak Tefrika Roman: Ladino Edebiyatı Örneği”, çev. Feride Evren Sezer, **Kritik**, 2: 146- 183.
- BUTTANRI, Müzeyen, (1997), *İkdam Gazetesi Üzerine Bibliyografik Bir İnceleme (1894- 1900)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- ÇAKIR, Hamza, (1998), “Türkiye’de Serbest Gazeteciliğe Adım: Yarı Özel Gazete Ceride-i Havadis”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 7: 15- 37.
- ÇIKLA, Selçuk, (2004), “İnkılâp Edebiyatı”, **Hece** [Hayat-Edebiyat-Siyaset Özel Sayısı], 90/ 91/ 92: 435- 441.

TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE GAZETE-EDEBİYAT İLİŞKİSİ

- ÇIKLA, Selçuk, (2008), “Son Araştırmalar Işığında Yahya Kemal’in Şiirlerinin Kronolojik Bibliyografyası”, *Yahya Kemal Beyatlı*, Editör: Kâzım Yetiş, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 196- 207.
- ÇİTÇİ, Selahattin, (2000), *İkdam Gazetesinin Sistematik İndeksi (1894-1904)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Tezi.
- DEMİREĞER, Murat, “Tercüman-ı Ahval”, 29.03.2009 tarihinde <http://www.yenimakale.com/tarih/591-tercuman-i-ahval.html> adresinden erişildi.
- DIRİN, İlyas, (2003), “Diriliş Dergisi”, *Hece* (Bir Uygarlık Tasarımı Olarak Diriliş Özel Sayısı), 73: 386- 393.
- DUMAN, Hasan, (2000a), *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu: 1828- 1928*, I, Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları.
- DUMAN, Hasan, (2000b), *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu: 1828- 1928*, II, Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları.
- DURAN, Tahir, (2000), “Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi Bruno Bauer ve Hempalarına Karşı”, *Özgürlük Dünyası*, 104.
- EBÜZZİYA, Ziyad, (1997), *Şinasi*, Yayına Hazırlayan: Hüseyin Çelik, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ERMAN, Nüzhet, (1948), “Gazete ve Politika Edebiyatı”, *Ülkü*, II, 15: 28- 29.
- GÜLENDAM, Ramazan , (2004), “Demokrat Parti İktidarında Edebiyat-Politika/Siyaset İlişkisi ve Edebiyatçılarımızın Bu Süreçteki Yeri”, *Hece (Hayat-Edebiyat-Siyaset Özel Sayısı)*, 90-91-92: 278-310.
- GÜNGÖR, Semih, (1994), “Tarık Buğra: Usta Romancı, Zoraki Gazeteci”, *Türk Edebiyatı*, 243: 40.
- HAMİT, Lüsiyen Abdülhak, (1932), “Edebiyat Gazetesi”, *Cumhuriyet*, 3.
- HAYTA, Necdet, (2002), *Tarih Araştırmalarında Kaynak Olarak Tasvir-i Efkar Gazetesi (1278-1862/ 1286- 1869)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- HUYUGÜZEL, Ömer Faruk, (2006), “Halit Ziya Uşaklıgil”, *Servet-i Fünûn Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 311- 391.
- ISSI, Ahmet Cüneyt, (2004), “Yenileşme Dönemi Gazeteleri, Edebiyatın Yenileşme Döneminde Gazeteyle İlişkisi, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Dağınık Birkaç Dikkat”, *Hece*, 94: 40- 43.
- İSKENDER, Semlin, (2005), *Karesi Gazetesindeki Edebî ve Kültürel Muhteva Üzerine Bir İnceleme (1886- 1888)*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- İSKİT, Server, (1937), *Hususi İlk Türkçe Gazetemiz Tercüman-ı Ahval ve Agah Efendi*, Ankara: Ulus Basımevi.
- İSKİT, Server, (1941), “Gazetelerimizde Tefrika ve Mecmuacılık”, *Ülkü Millî Kültür Dergisi*, Yeni Seri, I, 6: 15.
- KALKAN, Şenay , (1982), “Dergilerimizin Edebiyatımıza Katkısı”, *Varlık*, XLIX, 895: 33- 36.
- KARADAYI, İsmet Kemal, (2002), “Ankara, Datça, Marmaris...”, *Türk Dili Dergisi*, XVI, 92.
- KARAKOÇ, Sezai, (1996), *Edebiyat Yazıları III-Eğik Ehramlar*, İstanbul: Diriliş Yayınları.

- KARATAŞ, Turan, (2004), *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2. bs.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur-Ali Birinci, (1995), “Osmanlı Vilâyet Gazete ve Matbaaları Üzerine Gözlemler”, *Kebîkeç*, 2: 101- 121.
- KOCAGÖZ, Samim, (1988), “Nerede O Eski Tefrikalar...”, *Adam Sanat*, 32: 24- 26.
- KOÇAK, Cemil, (1995), “Millî Şef Döneminde Yönetim ve Basın Hayatı”, *Kebîkeç*, 2: 149- 159.
- KOLOĞLU, Orhan, (1995), “Osmanlı’da Türkçe Dışı Basın”, *Kebîkeç*, 2: 127- 137.
- KORKMAZ, Ferhat, (2007), *Pazar Postası’nın Türk Edebiyatındaki Yeri ve Önemi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- LEVEND, Ağâh Sırrı, (1966), “Gazete Dilinde Gelişmelere Bir Bakış”, *Türk Dili*, XV, 174: 365- 369.
- MUTLUAY, Rauf, (1966), “Edebiyatsız Gazete, Gazetesiz Edebiyat”, *Yeni Ufuklar*, XV, 170: 5- 9.
- NAMIK KEMAL, (1997a), “Başlıksız”, *Namik Kemal ve İbret Gazetesi*, Hazırlayan: Mustafa Nihat Özön, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 222- 224.
- NAMIK KEMAL, (1997b), “Başlıksız”, *Namik Kemal ve İbret Gazetesi*, Hazırlayan: Mustafa Nihat Özön, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 224- 227.
- NAMIK KEMAL, (1997c), “Türkçe Matbuat”, *Namik Kemal ve İbret Gazetesi*, Hazırlayan: Mustafa Nihat Özön, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 214-220.
- NARLI, Mehmet, (2002), *Orhan Kemal’in Romanları Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- OKAY, M. Orhan, (1988), *Servet-i Fünûn Şiiri*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- OKAY, M. Orhan, (1990), “Türk Romanına Köy Mevzuunun Girişinde Unutulan Bir İsim: Ahmet Mithat Efendi”, *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 110- 115.
- OKAY, M. Orhan, (2005), *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ORHONLU, Cengiz, (1968), “Türkçe Yayınlanan İlk Gazete: Takvim-i Vekayi”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, I, 6: 35- 39.
- ORTAÇ, Yusuf Ziya, (1963), *Bir Varmış Bir Yokmuş: Portreler*, İstanbul: Akbaba Yayınevi, 2. bs.
- ORTAÇ, Yusuf Ziya, (1966), *Bizim Yokuş*, İstanbul: Akbaba Yayınları.
- ÖKSÜZ, Yusuf Ziya, (1995), *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖRİK, Nahit Sırrı, (1938), “Bir Okuyucunun Notları-Cumhuriyet Devrinde Türk Edebiyatı”, *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, XIII, 69.
- ÖZARSLAN, Ersin, (1987), “Yenileşme, Batılılaşma, Çağdaşlaşma, Modernleşme, Tekâmül, Terakki Hareketleri İçinde (1800- 1875) Gazetenin Rolü”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 4: 50- 54.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat, (1938), “Gazeteciliğimiz ve Ağâh Efendi”, *Kalem*, 1: 1- 4.
- POLAT, Nâzım H. (1998), “Ömer Seyfettin’in İlk Hikâyesi”, *Türk Dili*, 557: 444- 450.

TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE GAZETE-EDEBİYAT İLİŞKİSİ

- POLAT, Nâzım H. (2000), "II. Meşrutiyet Devri Kültür ve Edebiyat Hayatında Türkçü ve Türkçeci Yayın Organları", **Yeni Türkiye**, 3: 259- 281.
- SÂFİ, İhsan, (1996), **1951- 1955 Yılları Arasında Edebî Faaliyet**, I, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- SEFERCİOĞLU, Necmeddin, (2000), "Tefrika Romanlar ve Delikurt'un Yazılışı", **Türk Yurdu**, XX, 153- 154: 168- 169.
- SELİM NÜZHET (1931), **Türk Gazeteciliği**, İstanbul: Devlet Matbaası.
- ŞEN, Abdurrahman, (1982), "Konuşmalar ve Soruşturmalar", **Suffe Kültür Sanat Yılığ 1982**, 101- 110.
- ŞEYDA, Arzu, (2003), **Hanımlara Mahsûs Gazete**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- ŞİNASI, (1960), "Mukaddime", **Makaleler**, Tenkitli Basım: Fevziye Abdullah Tansel, Ankara: Dün-Bugün Yayınevi, 2- 4.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, (1997), **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 8. bs.
- TANSEL, Fevziye Abdullah (1960), "Hususi İlk Gazetemiz Tercüman-ı Ahval ve Şinasi'nin Çalışmaları", **Şinasi / Makaleler**, Ankara: Dün-Bugün Yayınevi, III-XII.
- TARAKÇI, Ümmügülüm, (1999), "Tanzimat Devri Fikir Hayatının Teşekkülünde Gazetelerin Rolü", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Seminer Çalışması**, Samsun.
- TOKGÖZ, Oya, (1972), "Gazetecilik Araştırmalarının Önemi", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, XXVII, 4: 83- 100.
- TÖRENEK, Mehmet, (2001), **Servet-i Fünûn Şiiri**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, 2. bs.
- ÜNVER, A. Süheyl, (1961), "Gazetecilik ve Kültür Hayatı", **Yıllık Gazetecilik Enstitüsü Dergisi**, 2: 196- 198.
- VARLIK, Bülent, (1985), "Yerel Basımın Öncüsü: Vilâyet Gazeteleri", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, I, İstanbul: İletişim Yayınları, 99- 102.
- YAZICI, Nesimi, (1990), "İlk Türkçe Gazetemiz Takvim-i Vekayi İle İlgili Bazı Düşünceler", **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 213- 231.
- YERLİKAYA, İlhan, (1995), "Tercüman-ı Ahval Gazetesi ve Hükümet Destekli Habercilik Anlayışı", **Toplumsal Tarih**, IV, 21: 57- 64.
- YETİM, Fahri, (2006), **Ulus ve Zafer Gazetelerinin Karşılaştırmalı İncelemesi (1957- 1960)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- YILDIRIM, Tahsin, (2009a), "Türk Gazetecilik Tarihi Üzerine Bir Deneme-I", **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları**, 1: 285- 324.
- YILDIRIM, Tahsin, (2009b), "Türk Gazetecilik Tarihi Üzerine Bir Deneme-II", **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları**, 2: 255- 288.
- YILMAZ, Durali, (1992- 1993), "Türkiye'de Gazetecilik Dilinin Doğuşu", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 171- 176.